

HANDLEIDING WAARDERING ALMEERS ERFGOED

**NIEUWE CRITERIA VOOR
DE POST 65 PERIODE**

Colofon

Handleiding waardering Almeers erfgoed. Nieuwe criteria voor de Post 65 periode.

April 2021

In opdracht van de Gemeente Almere

Mede mogelijk gemaakt met subsidie van de provincie Flevoland

Onderzoek en tekst: Ariadne Onclin, Victorien Koningsberger

Gesprekken met: Annelies Bloemendaal, Anita Blom, Ciska Borsboom, Johan Bouwmeester, Leonie Campfens, Evelien van Es, Deniz Ikiz Kaya, Dick de Jager, Linda Rijnboutt-Blaas, Lidwine Spoormans, Brans Stassen, Joe van der Veen, Lara Voerman, Jouke van der Werf, de Commissie Welstand en Erfgoed van de gemeente Almere en de inwoners van Almere.

Foto voorblad: Berbe Rinders

Gemeente Almere

Postbus 200

1300 AE Almere

www.almere.nl

Inhoud

1	Introductie	3
2	Onderzoeksaanpak	5
3	Criteria voor het waarderen van erfgoed	11
4	Almeers Erfgoed	19
	De pionierstijd van Almere	20
	Het groenblauwe karakter	25
	Experimentele ontwerpen	29
5	Waarderingscriteria Almeers Post 65 erfgoed	34
6	Conclusie	36
7	Literatuurlijst	39
	Bijlage	41
	Optioneel puntensysteem	41

Leeswijzer

In dit document wordt verslag gedaan van het onderzoek naar de waardering van het cultureel erfgoed van de Gemeente Almere. Het resultaat is een handleiding. In hoofdstuk 1 wordt de onderzoeksvraag geïntroduceerd en van context voorzien. Vervolgens heeft de aanpak van het onderzoek een plek gekregen in hoofdstuk 2. Het proces om tot nieuwe waarderingscriteria te komen wordt beschreven in hoofdstuk 3 en in hoofdstuk 4 is het verhaal van Almere aan de hand van drie erfgoedthema's terug te lezen. Het resultaat zijn nieuwe waarderingscriteria voor het Almeerse Post 65 erfgoed en een handleiding hoe deze te hanteren zijn. De criteria zijn als opsomming opgenomen in hoofdstuk 5. Conclusies en aanbevelingen staan in hoofdstuk 6. Hoofdstuk 7 bevat de literatuurlijst en de bijlage bevat een optioneel puntensysteem.

1 | Introductie

De gemeente Almere publiceert met dit document de onderzoeksresultaten van het participatief onderzoek naar het cultureel erfgoed van haar stad. Dit is geen inventarisatie, maar gaat over het bepalen van waarderingscriteria die passen bij het Almeerse erfgoed. De focus ligt hierbij niet op archeologie, maar op het bovengrondse erfgoed: beschermingswaardige monumenten, stadsgezichten en landschappen. Op basis van onder andere literatuuronderzoek is het verhaal van Almere beschreven in verschillende erfgoedthema's. Hieruit zijn karakteristieken gestedilleerd. Aan de hand van een participatietraject zijn vervolgens criteria vastgesteld waaraan het erfgoed van de stad getoetst kan worden. Zo kan worden bepaald of een object, structuur of landschap de status van gemeentelijk monument of beschermd stadsgezicht verdient. Deze handleiding voor het waarderen van Almeers erfgoed vormt een onderdeel van de erfgoednota en wordt voorgelegd aan de gemeenteraad van Almere.

De gemeente Almere

Elk cultureel erfgoed is anders. Zo heeft ook elke gemeente haar eigen verhaal en historie. De stad Almere gaat haar vijftigste verjaardag tegemoet en blijft als vanouds in ontwikkeling. Het is als één van de jongste steden van Nederland tot stand gekomen vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw. Volledig op de tekentafel ontworpen, en in enkele decennia uitgegroeid tot een volwassen stad. De wordingsgeschiedenis van Almere heeft grotendeels plaats gevonden in de periode 1965–1990, die in de erfgoedzorg wordt aangeduid als de Post 65 periode. Het tijdvak volgt de naoorlogse wederopbouwperiode op en heeft haar eigen kenmerken. Almere is inmiddels de achtste stad van Nederland en mag zich met recht hoofdstad van het Post 65 erfgoed noemen. Hierin is Almere uniek; ze is de enige stad in Nederland die op zo'n grote schaal bestaat uit Post 65 erfgoed.

De Post 65 periode

Almere in ontwikkeling. Januari 1976. Rob Mieremet.

De periode 1965–1990 was een tumultueuze tijd waarin Nederland in maatschappelijke, sociaaleconomische en ruimtelijke zin veranderde. Een belangrijke ontwikkeling was de democratisering. Een kenmerk van het Post 65 erfgoed is het menselijke karakter waarmee is ontworpen en gebouwd. Er was onbeperkte aandacht voor diverse doelgroepen en de burger had een stem in de ruimtelijke vormgeving. De menselijke maat stond centraal in de stedenbouw en architectuur. Vernieuwing en experiment kenmerken de woningvoorraad uit de Post 65 periode. Niet meer (anoniem) bouwen voor de massa zoals in de naoorlogse periode, maar voor het individu. En dat in een tijd waarin in rap tempo een woningbouwcrisis verholpen moest worden. Het maakt de Post 65 periode een uitzonderlijke democratische en sociale periode. Er was een groeiende ontevredenheid over de kwaliteit van de vormgeving en bouwmethoden waarmee in de wederopbouwperiode werd gebouwd en de rol van de architect en stedenbouwer bij de ruimtelijke inrichting. Resultaat in 1966 was de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening met een nieuw groeikernen beleid met daarin nieuwe opvattingen over wonen en de opkomst van nieuwe ontwerpdisciplines. De stad Almere is hier de ruimtelijke vertaling van. Vormgegeven

door grote en (toen nog) kleine namen in de architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur. Almere is een staalkaart aan baanbrekende ontwerpen op het gebied van architectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur en omgevingskunst.

Het is bijzonder dat het erfgoed relatief jong is. Het erfgoed staat nog dicht bij de huidige generatie. Zo zijn de verhalen en herinneringen (vaak) nog levend, net als de ontwerpers van die tijd.

Erfgoedbeleid in ontwikkeling

Waar andere gemeenten voor het Post 65 erfgoed doorbouwen op al bestaand erfgoedbeleid en de algemeen gehanteerde criteria van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, wil de gemeente Almere ruimte bieden aan vernieuwing. De stad heeft een Monumentenverordening (2017) en in april 2019 haar eerste gemeentelijke monument aangewezen, maar erfgoedbeleid ontbreekt nog. Deze beleidsnota is in ontwikkeling, waardoor onderzoek naar een nieuwe vorm van erfgoedwaardering mogelijk is. In dit onderzoek wordt met een kritische blik gekeken naar de gangbare erfgoedcriteria: zijn deze criteria van toepassing op het Almeerse Post 65 erfgoed? Het erfgoed is immers onvergelijkbaar met dat uit eerdere tijdsperiodes. Daarbij is onderzocht of het wenselijk is om sociaal-maatschappelijke waarden te laten meewegen. Passend bij het karakter van Almere en het Post 65 erfgoed zijn we op zoek gegaan naar methodes waarin het sociale karakter van het erfgoed en de stem van de Almeerder wordt gevat in nieuwe criteria.

Geheel volgens het credo “het kan in Almere” – pakt Almere haar voortrekkersrol en doet met deze handleiding een eerste aanzet voor waarderingscriteria voor het eigen Post 65

erfgoed. De gemeente wil bovendien een voorbeeld zijn voor de rest van de erfgoedsector. Om het onderzoek en voorliggende handleiding te realiseren heeft Almere de samenwerking opgezocht met de Provincie Flevoland.

Participatie

In Almere maken de mensen de stad. Het cultureel erfgoed van Almere is van haar inwoners. De Almeerders spelen dan ook een belangrijke en bepalende rol in de waardering en het behoud van hun erfgoed. De actieve deelname van de inwoners van Almere bij dit onderzoek is vanuit Almeers perspectief vanzelfsprekend. Daarnaast vormt participatie een belangrijke pijler onder de Omgevingswet en speelt het een sleutelrol in het Verdrag van Faro. Dit Europese Verdrag benadrukt de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed en het belang van deelname door de samenleving. Participatie is een gelaagd begrip dat meerdere niveaus bevat. Voorafgaand aan een participatietraject wordt de wijze van participatie bepaald.

Voor dit onderzoek is gezocht naar een passend participatietraject dat binnen de Covid-19 richtlijnen uitgevoerd kon worden. Hierbij is de gemeente Almere geadviseerd door een Faro-verbinder, de Technische Universiteit Delft, de Technische Universiteit Eindhoven, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en het platform Stadsgesprekken.

2 | Onderzoeksaanpak

Samenwerkingspartner

De samenwerking voor dit onderzoek met de Provincie Flevoland komt voort uit het raakvlak met het erfgoedprogramma “Erfgoed van de toekomst”. In dit programma is op basis van bestaande beleidskaders en verkenningen door de Provincie een vijftal thema’s geformuleerd die samen het Verhaal van Flevoland vertellen. Er is een routekaart, plannen voor publieksbereik, participatie en ruimte voor onderzoek en samenwerking. Het doel van het programma is de eigenheid van Flevoland benoemen en koesteren.

Ook de Provincie staat aan de vooravond van de Omgevingswet en de gevolgen daarvan. Bewonersparticipatie bij de waardering van erfgoed is net als de waardering van landschap een actueel onderwerp binnen de Provincie. Er is bovendien een grote overlap met de door de Provincie Flevoland geformuleerde erfgoedthema’s en de erfgoedthema’s van de gemeente Almere.

Provincie Flevoland	Gemeente Almere
Erfgoed van de toekomst	Experimentele ontwerpen
De inpolderings- geschiedenis	De pionierstijd van Almere
Iconen van vernieuwing en experiment	Experimentele ontwerpen
Zuiderzeeverleden	(deels in de Archeologienota)
Het landschap onder de grond	(in de Archeologienota)
(Landschapsvisie Flevoland)	Het groenblauwe karakter

Ten slotte stelt de Provincie aan gemeenten middelen beschikbaar voor inventarisatie en onderzoek naar jong architectonisch en stedenbouwkundig erfgoed uit de Post 65 periode. Mede dankzij een subsidie van de Provincie Flevoland heeft het participatief onderzoek plaatsgevonden en hebben de nieuwe Almeerse Post 65 waarderingscriteria vorm gekregen. Deze handleiding wil een pilot zijn voor de Provincie en de andere gemeenten van Flevoland.

Erfgoed van de Toekomst. November 2019.
Provincie Flevoland

Literatuuronderzoek

Voorafgaand aan het bewonersonderzoek heeft vooronderzoek plaats gevonden. Zo is er gekeken naar de beleidsmatige ontwikkelingen binnen de erfgoedwaardering. Welke onderzoeken hebben de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en andere instanties uitgevoerd naar het onderwerp Post 65 erfgoed, en welke aanbevelingen geven zij? In tegenstelling tot het beperkte aanbod aan literatuur over deze tijdsperiode is er de laatste jaren veel geschreven over nieuwe vormen van erfgoedwaardering. Hierin is de algemene tendens te bespeuren dat het erfgoed steeds minder uitsluitend zaak is van de professional, maar de inwoner een steeds grotere rol krijgt toebedeeld. Participatie is een populair

onderwerp, maar het ontbreekt aan een eenduidig en concreet advies over een geschikte wijze van participeren bij de erfgoedwaardering. Om die reden is gebruik gemaakt van het (nog niet gepubliceerde) onderzoek van de Technische Universiteit Delft en de Technische Universiteit Eindhoven. De universiteiten hebben samen onderzoek gedaan naar methoden van co-creatie in erfgoedwaardering. Het resultaat is een *toolkit* voor behoud en ontwikkeling van erfgoedwaarden in groeikernen, gebaseerd op burgerwaardering. Voor dit onderzoek hebben ze gebruik gemaakt van de in het verleden uitgevoerde participatiepilots op het gebied van erfgoed in opdracht van de gemeente Almere.

De wens van de gemeente om het sociale aspect mee te nemen in de criteria past binnen de landelijke ontwikkelingen in de erfgoedzorg. In het Belgische erfgoedveld wordt eveneens aandacht besteed aan de sociale kant van het waarderen van erfgoed. In Nederland ontbreekt het aan voorbeelden, maar ook in België is de theorie nog niet in de praktijk toegepast. Het Belgisch theoretisch onderzoek naar sociaal-maatschappelijke waarderingscriteria zetten we met voorliggende handleiding om in de praktijk.

Voor de geraadpleegde literatuur zie hoofdstuk 7.

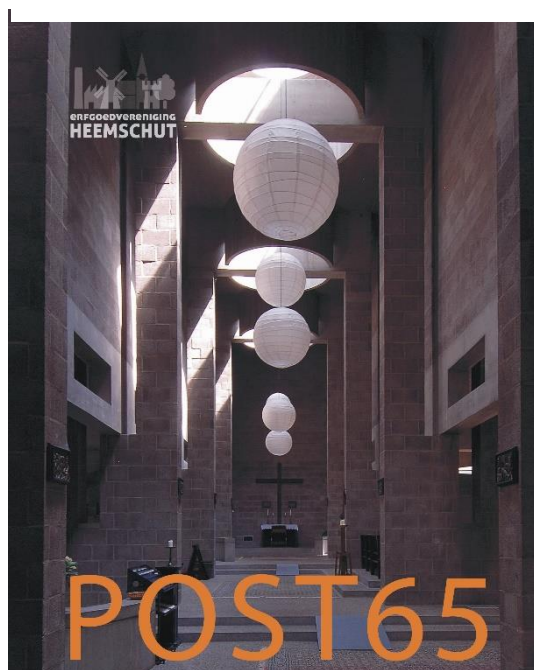
Gesprekken en advies

Naast literatuuronderzoek is aan de hand van gesprekken advies gevraagd aan verschillende experts. Anita Blom van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hielp ons aan de karakteristieken van het Post 65 erfgoed en schetste de context van het beleid van de Rijksoverheid. Ook introduceerde ze ons aan

architectuurhistorici Lara Voerman en Evelien van Es die in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed onderzoek uitvoeren naar de erfgoedwaardering van Post 65 erfgoed. Het geeft aan dat ook op Rijksniveau het onderwerp speelt. Niet alleen is er een

Rapportage Verkenning Post 65. Oktober 2019.
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Post 65'-erfgoed en waarderingsparticipatie. Een verkenning van de praktijk. Maart 2021.
Erfgoedvereniging Bond Heemscut.

groeierende aandacht voor de tijdperiode, ook wordt er steeds meer nagedacht over hoe we het jongste erfgoed moeten waarderen en beschermen. In het onderzoek voor de Rijksdienst wordt onderzocht of het bestaande waarderingskader opgerekt moet worden. Ze willen gedachten peilen en ideeën opdoen om vervolgens een advies te formuleren. Hun onderzoek wordt gepubliceerd als intern document en wordt (nog) niet opgeleverd als handleiding. Met de door hun reeds opgedane kennis werd ons geadviseerd om vanuit de al bestaande waarderingscriteria op zoek te gaan naar een format dat past bij het eigen Post 65 erfgoed, in plaats van volledig nieuwe criteria te formuleren. Ze benadrukten het belang van een goede en transparante onderbouwing waarom iets erfgoed is. Wezenlijk hierbij is het perspectief vanwaaruit je waardeert. Of er bijvoorbeeld wordt geredeneerd vanuit het verleden, of juist het heden, vanuit het algemene belang van bewoners, of juist een particuliere eigenaar. Criteria bepalen mede het perspectief. Net als het opstellen van een verhaal en formuleren van bijbehorende thematische kaders. Om hiermee het perspectief te bepalen en draagvlak te creëren, hebben we het laatste advies overgenomen in hoofdstuk 4 (het verhaal van Almere). Ook introduceerden ze ons met de Belgische aanpak.

Om meer handvaten te krijgen in het realiseren van bewonersbetrokkenheid spraken we met onder andere architectuurhistoricus en Faro-verbinder Jouke van der Werf, en onderzoekers Deniz Ikiz Kaya van de Technische Universiteit Eindhoven en Lidwine Spoormans van de Technische Universiteit Delft. Jouke van der Werf adviseerde ons bij participatie gebruik te maken van een toegankelijk vocabulair en de burger niet te onderschatten. Gebruik de

kennis van de inwoners om informatie op te halen en voorkom dat je ze als expert enkel informeert. Bevraag de inwoners aan de hand van verhalen. Via deze weg kom je er achter wat de inwoners van Almere waarderen. Lidwine Spoormans en Deniz Ikiz Kaya adviseerden resultaatgericht de vragen te formuleren bij een participatietraject. Stel je bijvoorbeeld vragen over de grootte van de schaal, vraag dan naar de grootte van de schaal en niet naar schaling in het algemeen. Ze geven de voorkeur voor erfgoedparticipatie als lokale ontmoetingen. Ga je voor online participatie, kies dan niet voor de social media platforms omdat je daarmee niet iedereen bereikt. Zorg voor een transparante en inclusieve methode van participatie.

De adviezen betreft het participatief onderzoek namen we mee naar Ciska Borsboom en Leonie Campfens van de afdeling Communicatie binnen de gemeente Almere. Zij bevestigden de relevantie van toegankelijkheid en transparantie, en gaven op hun beurt waardevolle adviezen: gebruik eenvoudig taalgebruik (taalniveau B1) en zorg voor een zo transparant mogelijk traject. Ook introduceerden ze ons met Johan Bouwmeester van het platform Stadsgesprekken. Dit Almeerse platform is ruim twee jaar geleden (november 2018) gestart uit de overtuiging van de Almeerse politiek dat participatie bij beleidvorming helemaal aan de voorkant van het proces plaats moet (kunnen) vinden. Deze democratische vernieuwing, luisteren naar de stad, zorgde voor de lancering van het platform Stadsgesprekken. Dit platform (van Citizan Lab) faciliteert fysieke en digitale gesprekken tussen de beleidsmakers van de gemeente Almere en de inwoners van de stad. Het is de verzamelplek voor alle participatietrajecten van de gemeente Almere. Johan Bouwmeester hielp

ons antwoord te formuleren op de “principevragen” van een participatietraject: waarom, wat en hoe. Daarnaast hielp hij samen met Leonie Campfens ons het participatietraject vorm te geven en de juiste woorden te kiezen. Johan Bouwmeester adviseerde ons tevens bij een digitaal participatietraject in te zetten op een looptijd van twee weken. Zijn ruime ervaring met het platform Stadsgesprekken verzekerde ons dat binnen twee weken voldoende input wordt opgehaald uit de stad. Na twee weken neemt de activiteit van deelname namelijk sterk af.

Het verhaal van Almere

Als belangrijke basis in het bepalen van een eigen waarderingssystematiek besloten we het verhaal van de stad op papier te zetten. Want om het huidige Almere te begrijpen, en om karakteristieke objecten en structuren te kunnen benoemen, moet je terug in de tijd. Er zijn drie thema's te onderscheiden die samen het verhaal van Almere vertellen: pionierstijd van Almere, het groenblauwe karakter, experimentele ontwerpen. Deze thema's staan in lijn met de erfgoedthema's die zijn opgesteld door de Provincie Flevoland en sluiten inhoudelijk aan bij de *Rapportage Verkenning Post 65* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. We beschreven de drie verhaallijnen, een eigen verhaal voor elk erfgoedthema. Hier kwam een opsomming aan ruimtelijke en immateriële karakteristieken per thema uit voort. We hebben het voorgelegd aan de ambtelijke collega's Joe van der Veen, Annelies Bloemendaal, Linda Rijnboutt-Blaas en de Commissie Welstand en Erfgoed van de gemeente Almere. Zij hielpen ons het verhaal van de stad aan de hand van erfgoedthema's feitelijk te controleren en aan te vullen, net als

de karakteristiekenlijst per erfgoedthema. Een verdiepende bijdrage voor de verhalen van Almere kwam van Brans Stassen, voormalig stedenbouwkundige voor de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en dus mede verantwoordelijk voor het ontwerp van Almere.

Het optekenen van de drie themaverhalen had als doel als thematische kaders te kunnen dienen bij het bepalen van de Almeerse criteria. Het diende als hulpmiddel voor het participatietraject om hiermee met de inwoners in gesprek te gaan over het erfgoed van de stad. Iedere participant werd hierdoor hetzelfde vertrekpunt gegeven. Eenzelfde basisverhaal over de stad, waaraan elke inwoner zijn of eigen verhaal in herkent of kan toevoegen.

Zie voor de drie verhalen van de stad en de karakteristieken hoofdstuk 4.

Almere Haven. Maarten Stolp

Goede Rede. Almere Haven. Maarten Stolp.

Stadsgesprekken

Er bestaan diverse methoden voor participatietrajecten. Bij dit onderzoek naar nieuwe waarderingscriteria is er sprake van een top-down participatie, het initiatief kwam uit de gemeente zelf. Ons werd geadviseerd om inwoners te bevragen aan de hand van verhalen. Ook lag de voorkeur bij fysieke lokale ontmoetingen en werd ons op het hart gedrukt resultaatgericht vragen te formuleren in taalniveau B1. En essentieel bij succesvolle participatie is transparantie.

Omdat dit onderzoek plaatsvond tijdens de Covid-19 pandemie en er een (gedeeltelijke) lockdown was ingesteld vonden we het niet verstandig fysieke bijeenkomsten te organiseren. Daarnaast wilden we het onderzoek toegankelijk maken voor alle inwoner van de stad. Het was dan ook een logische keuze gebruik te maken van platform Stadsgesprekken, het participatieplatform van de gemeente Almere. In dit platform konden we resultaatgerichte vragen stellen, open vragen stellen in plaats van enkel polls en enquêtes en de transparantie van het onderzoek garanderen. Het digitale platform Stadsgesprekken biedt een laagdrempelige manier van participeren voor elke inwoner in Almere.

Op het platform Stadsgesprekken kreeg het onderzoek een eigen projectpagina. Op de homepagina van Stadsgesprekken stond het onderzoek bovenaan, en was het dus goed zichtbaar. We kozen er voor om bij dit onderzoek geen gebruik te maken van de optie verplichte registratie voor deelname aan het participatietraject. Dit om de participatie zo laagdrempelig mogelijk te houden. Op de projectpagina “Onderzoek criteria Almeers erfgoed” werd het onderzoek geïntroduceerd en

stond een tijdlijn van het onderzoek. Het onderzoek was in zes tijdsblokken verdeeld:

Open Monumentendag Almere 2018.
Berbe Rinders.

1: Deel 1 | Het cultureel erfgoed van Almere | 1 februari 2021 – 15 februari 2021

Hier introduceerden we de huidige waarderingscriteria en de sociaal-maatschappelijke waarderingscriteria. We vroegen de inwoners of de sociaal-maatschappelijke waarderingscriteria toegevoegd moeten worden en waarom. We stelden vragen over de identiteit van Almere, of de inwoners zich indentificeren met de stad, hoe ze het erfgoed van de stad beleven (of willen beleven), of het erfgoed herinneringen of emotionele gevoelens oproept en of ze een zintuigelijke beleving (geur, geluid of gevoel) krijgen die bijdraagt aan de beleving van een plek of gebouw. Altijd vroegen we het antwoord toe te lichten.

2: Terugkoppeling van de resultaten | 16 februari 2021 – 17 februari 2021

De opgehaalde resultaten waren anoniem en werden één op één gedeeld op de website van Stadsgesprekken om transparantie te garanderen. 95 inwoners namen deel aan het eerste deel van het onderzoek.

3: Deel 2 | Erfgoedthema's van Almere | 18 februari 2021 – 4 maart 2021

In dit deel van het onderzoek werden de inwoners van Almere bevestigd over de identiteit van hun stad aan de hand van erfgoedthema's en karakteristieken. We introduceerden de drie erfgoedthema's en gaven een korte toelichting. We verwezen naar drie pdf bestanden (die voldoen aan de toegankelijkheidseisen van de gemeente Almere), per erfgoedthema één document. Het werd de deelnemers aanbevolen de drie pdf's door te lezen voorafgaand aan deelname. We vroegen daarna om per erfgoedthema drie karakteristieken te kiezen die voor de deelnemer het meest kenmerkend zijn voor het erfgoed passend binnen het thema. Deelnemers kregen de mogelijkheid aanvullingen te doen: nog ontbrekende karakteristieken, herinneringen aan het erfgoed per thema en of ze zich ermee kunnen identificeren. Steeds vroegen we het antwoord toe te lichten. Tenslotte werd de deelnemer verzocht om elk erfgoedthema in drie begrippen te omschrijven.

4: Terugkoppeling van de resultaten | 8 maart 2021 – 9 maart 2021

De opgehaalde resultaten waren anoniem en werden één op één gedeeld op de website van Stadsgesprekken om transparantie te garanderen. 48 inwoners namen deel aan het tweede deel van het onderzoek.

5: Handleiding waarderingscriteria Almeers erfgoed | 8 april 2021 – 15 april 2021

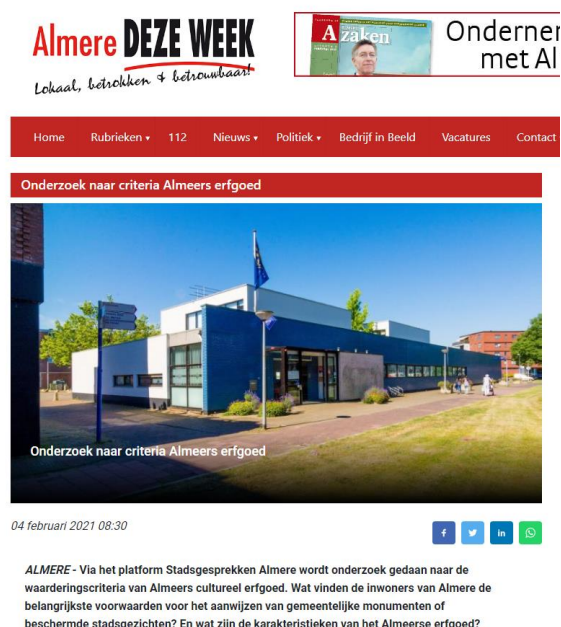
Voorliggende handleiding wordt gepubliceerd op het platform.

6: Erfgoednota | 26 april 2021 – 30 april 2021

Voorliggende handleiding wordt bij de erfgoednota gevoegd. De interne procedure om de erfgoednota inclusief voorliggende handleiding naar de gemeenteraad van Almere

te brengen gaat van start.

Het was op de projectpagina mogelijk om tussen de tijdsblokken te schakelen. Het was echter niet mogelijk om buiten de termijn nog deel te nemen aan het onderzoek. Het participatietraject werd aangekondigd via de algemene website van de gemeente Almere, de nieuwsbrief en website van Erfgoedhuis Almere en de Cultuur nieuwsbrief van de gemeente Almere. Ook werd het opgepakt door de pers. Zo verscheen een oproep tot deelname aan het onderzoek onder andere op de website van Almere Deze Week en in het radioprogramma Easy FM.

Screenshot Almere Deze Week. 4 februari 2021.

3 | Criteria voor het waarderen van erfgoed

Objectieve waarderingscriteria

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft een algemeen gehanteerde standaard ontwikkeld voor het waarderen van erfgoed. Daarmee kunnen de erfgoedwaarden helder en eenduidig vastgesteld worden. Het betreft objectieve waarderingscriteria, opgesteld om het vooroorlogse erfgoed te waarderen. Uit ons onderzoek kwam naar voren dat we in de basis gebruik kunnen maken van de al bestaande waarderingscriteria, en deze kunnen specificeren naar het Almeerse Post 65 erfgoed.

Bij het waarderen van cultureel erfgoed hanteert de Rijksdienst de volgende basiscriteria:

- *Cultuurhistorische waarde* gaat over de waardering van objecten, structuren en landschappen die zichtbaar of niet zichtbaar onderdeel uitmaken van onze leefomgeving en een beeld geven van een historische situatie of ontwikkeling.
- *Architectuur- en kunsthistorische waarde* kijkt of het object een bijzondere vormgeving heeft, uit bijzonder materiaal bestaat of een unieke constructie heeft. Ook het belang van het object in de (architectuur)geschiedenis, bouwtechniek en het oeuvre van de architect of maker worden meegenomen.
- *Situationele en ensemblewaarde* bekijkt het erfgoed in zijn (ruimtelijke) context. Is het onderdeel van een complex of van waarde voor zijn omgeving, wijk of stad.

- *Gaafheid en herkenbaarheid* kijkt of het erfgoed nog compleet is of herkenbaar als zodanig. Hier kan gekeken worden naar de gaafheid en herkenbaarheid wat betreft de omgeving, de hoofdvorm en/of detaillering.
- *Zeldzaamheid* is een overkoepelende waarde en kan in context van de andere vier waarde worden bekeken. Er wordt bepaald of het erfgoed van belang is wegens de absolute zeldzaamheid in architectuurhistorisch, bouwtechnisch, typologisch of functioneel opzicht.

Politiebureau Almere Haven, gemeentelijk monument Almere. 1985. OMA

Open Monumentendag Almere. 2019. Rebekka Mell.

I Cultuurhistorische waarden

- 1. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling(en);*
- 2. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch–ruimtelijke ontwikkeling;*
- 3. belang van het object/complex als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);*
- 4. belang van het object/complex wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;*
- 5. belang van het object/complex wegens bijzondere herinneringswaarde.*

III Situationele en ensemblewaarden

- 1. betekenis van het object als essentieel (cultuurhistorisch, functioneel en/of architectuurhistorisch en visueel) onderdeel van een complex;*
- 2. a. bijzondere, beeldbepalende betekenis van het object voor het aanzien van zijn omgeving;*
b. bijzondere betekenis van het complex voor het aanzien van zijn omgeving, wijk, stad of streek;
- 3. a. bijzondere betekenis van het complex wegens de hoogwaardige kwaliteit van de bebouwing in relatie tot de onderlinge historisch–ruimtelijke context en in relatie tot de daarbij behorende groenvoorzieningen, wegen, wateren, bodemgesteldheid en/of archeologie;*
b. bijzondere betekenis van het object wegens de wijze van verkaveling/inrichting/voorzieningen.

V Zeldzaamheid

- 1. belang van het object/complex wegens absolute zeldzaamheid in architectuurhistorisch, bouwtechnisch, typologisch of functioneel opzicht;*
- 2. uitzonderlijk belang van het object/complex wegens relatieve zeldzaamheid in relatie tot één of meer van de onder I t/m III genoemde kwaliteiten*

II Architectuur– en kunsthistorische waarden

- 1. bijzonder belang van het object/complex voor de geschiedenis van de architectuur en/of bouwtechniek;*
- 2. bijzonder belang van het object/complex voor het oeuvre van een bouwmeester, architect ingenieur of kunstenaar;*
- 3. belang van het object/complex wegens de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp;*
- 4. belang van het object/complex wegens het bijzondere materiaalgebruik, de ornamentiek en/of monumentale kunst;*
- 5. belang van het object/complex wegens de bijzondere samenhang tussen exterieur en interieur (onderdelen).*

IV Gaafheid en herkenbaarheid

- 1. belang van het object/complex wegens de architectonische gaafheid en/of herkenbaarheid van ex– en/of interieur;*
- 2. belang van het object/complex wegens de materiële, technische en/of constructieve gaafheid;*
- 3. belang van het object/complex als nog goed herkenbare uitdrukking van de oorspronkelijke of een belangrijke historische functie;*
- 4. belang van het complex wegens de waardevolle accumulatie van belangwekkende historische bouw– en/of gebruiksfasen;*
- 5. belang van het complex wegens de gaafheid en herkenbaarheid van het gehele ensemble van de samenstellende onderdelen (hoofd– en bijgebouwen, hekwerken, tuinaanleg e.d.);*
- 6. belang van het object/complex in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke, dorps of landschappelijke omgeving.*

Aan de hand van de eerste drie basiscriteria kan de waarde van Almeerse bouwkunst juist en voldoende worden geduid. Deze objectieve cultuurhistorische, architectuur- en kunsthistorische en situationele waarden zijn onafhankelijk van de periode waarin de bouwkunst valt.

Een belangrijk kenmerk voor het Post 65 erfgoed van Almere is het groenblauwe karakter. Het landschap heeft geen plek in bovenstaande waarderingscriteria. We zullen de criteria herformuleren zodat ze ook van toepassing zijn op het groene erfgoed van Almere. Hiervoor maken we onder andere gebruik van de publicatie *Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek. Voor waardestellingen van groen erfgoed* van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, in samenwerking met stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg.

De richtlijnen richten zich op groen erfgoed met criteria toegeschreven toegespitst op groenaanleg, op het niveau van tuinen, maar ook landschap. Het hanteert onder meer het volgende basiscriterium:

- *Tuinhistorische waarde* kijkt naar het belang van een groenaanleg voor de geschiedenis van de tuin- of landschapsarchitectuur, voor het oeuvre van de ontwerper, het idee achter de aanleg, de ruimtelijke kwaliteit etc.

De twee ondersteunende criteria voor bouwkunst, gaafheid en zeldzaamheid, zijn in mindere mate van toepassing voor het Post 65 Almeerse erfgoed. De authenticiteit van materialen is anders dan bijvoorbeeld een gebouw uit de negentiende eeuw van een ondergeschikt belang. Wel kan de gaafheid van

de oorspronkelijke vorm belangrijk zijn. Het gaat om de herkenbaarheid van de essentie van het ontwerp. In de post 65 periode zijn veelal experimentele materialen en bouwwijzen toegepast, die aanpassingen aan de huidige tijd (bijvoorbeeld op het gebied van energiezuinigheid) kunnen bemoeilijken. Ook zijn de bouwmethoden en bouwmaterialen van het Post 65 erfgoed nog beschikbaar. Het jonge erfgoed verdraagt renovaties relatief goed. Met nieuwe, maar origineel ogende materialen kan het oorspronkelijke beeld worden hersteld en kunnen erfgoedwaarden overeind blijven. Dit gaat ook op voor het groenblauwe erfgoed: de essentie van de aanleg gaat boven authentiek plantmateriaal. Gezien het jeugdige karakter van het erfgoed is deze veelal nog in grote lijnen in dezelfde staat als toen het werd opgeleverd.

Wat betreft zeldzaamheid is er landelijk gezien nog geen sprake van schaarste door grootschalige sloop en herinrichting, en een daarbij optredend gevoel van verlies, aldus de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed in de *Rapportage Verkenning Post 65*. Wel geeft de rapportage aan dat dit beeld de komende jaren (snel) kan veranderen. Dit heeft te maken met de leeftijd van de gebouwen, onbewustzijn en transformatieopgaves. Deze constatering is ook van toepassing op het Almeerse erfgoed. Overigens hoeft een object of structuur op landelijke schaal niet zeldzaam te zijn, maar binnen de gemeentelijke context kan wel degelijk sprake zijn van zeldzaamheid. Omdat op korte termijn een beleidsnota naar de gemeenteraad gaat en een Monumentenverordening al in 2017 in gebruik is genomen, zijn alle instrumenten voor het behouden van Post 65 erfgoed aanwezig. Zeldzaamheid als normering weegt bij Post 65 erfgoed welliswaar anders, en minder zwaar dan bij ouder erfgoed. Desalniettemin stellen

we voor om gaafheid en zeldzaamheid als criteria niet te schrappen, maar ze als secundair te beschouwen.

Subjectieve waarderingscriteria

Aanvullend op de voorgestelde aanpassingen voor de klassieke (bovenstaande) erfgoedcriteria stelden we in het onderzoek voor om sociaal–maatschappelijke waarden aan de set criteria toe te voegen. Het gaat hier niet om de historische, maar om de actuele betekenis die een object of een structuur heeft voor een bepaalde groep of gemeenschap. Denk hierbij aan een gebouw dat een speciale plek inneemt in het collectieve geheugen van de stad. Of om de functionele bruikbaarheid van het gebouw. Deze waarden zijn dynamisch en kunnen veranderen naarmate de functie en het gebruik, maar ook de maatschappij verandert. De waarden zijn subjectief en worden gebaseerd op het oordeel van gebruikers en andere belanghebbenden.

Daarbij zijn de volgende sociaal–maatschappelijke waarden te onderscheiden:

- *Identiteitswaarde* kijkt in hoeverre het object, structuur of landschap een rol speelt in de identiteit van een gemeente en/of haar inwoners.
- *Belevingswaarde* bepaald de mate waarin een object, structuur of landschap door de mens in subjectieve zin wordt ervaren en beleefd. Het kan gaan om een zintuiglijke beleving (geur, geluid, smaak, gevoel, zicht), maar ook om een emotioneel gevoel. Een beleving kan individueel ervaren worden, maar krijgt een collectief karakter als deze gedeeld wordt door een grote groep mensen.

- *Gebruikswaarde* bekijkt de actuele, functionele bruikbaarheid van het object, structuur of landschap.

Met name in België is veel theoretisch onderzoek gedaan naar deze sociaal–maatschappelijke waarderingscriteria. We kunnen als stad dan ook gebruik maken van de kennis die al is opgedaan over dit onderwerp. Voor de inhoud van onderstaande waarden is gebruik gemaakt van de Belgische *Waarderingscriteria voor Religieus Erfgoed*. Deze hebben we herschreven en aangepast zodat ze hetzelfde format hebben als de criteria van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Recreatie in het groen. Helma Keller.

NAP kunst. Roel Bakker.

I Identiteitswaarde

Het object, structuur of landschap

- bepaalt mede de identiteit van de stad;
- is van belang voor de identiteit van het gebied waarin het is gelegen of onderdeel van uitmaakt;
- fungeert als ruimtelijk herkenningspunt waaraan de geschiedenis van het gebied is af te lezen;
- is van bijzondere betekenis voor de stad en haar inwoners als onderdeel van het collectief geheugen en wordt beschouwd als lokale en/of eventueel regionale/nationale trots.
- draagt bij aan identiteitsvorming en een gevoel van saamhorigheid onder inwoners.
- bepaalt mede de identiteit van een organisatie en/of een lokale, en eventueel regionale/nationale gemeenschap;
- heeft een belangwekkende functie bij gebruiken, tradities, bezoeken of activiteiten van de gemeenschap;
- zou in geval van schade of verlies een gevoel van verlies of boosheid geven bij een gemeenschap, die waarde hecht aan het behoud.

III Gebruikswaarde

Het object, structuur of landschap

- is van belang wegens de functie die het huisvest of inneemt in de stad.
- wordt gebruikt en/of ingezet is een belangrijk karakteristiek ervoor.
- heeft een specifieke en unieke functie, een andere functie is niet mogelijk of zou afbreuk doen aan het (oorspronkelijke) gebruik, uiterlijk of waarde voor het object, structuur of landschap.

II Belevingswaarde

Het object, structuur of landschap

- wordt vanwege de materiële en/of immateriële kwaliteiten in belangrijke mate gewaardeerd door een collectief aan inwoners, bezoekers en/of andere belanghebbenden;
- draagt in belangrijke mate bij aan het woon- en leefklimaat van de stad;
- is van belang door het gebruik voor recreatieve doeleinden en/of draagt bij aan de cultuur toeristische attractiviteit van de stad (cultuurtoerisme);
- ademt een bepaalde tijdsgeest of sfeer en spreekt bij een grote groep mensen tot de verbeelding. Dit kan een gevoel van nostalgie of tijdloosheid geven (tijdscape);
- het neemt een belangrijke plek in binnen de herinneringen en getuigenissen van een grote groep inwoners of belanghebbenden;
- geniet publieke bekendheid en wordt op grote schaal vastgelegd op foto's, in film of muziek. Het inspireert hedendaagse ontwerpers, de gebouwde omgeving of kunstenaars en heeft een plek in de literatuur of geschiedschrijving van of over de stad;
- draagt bij aan de ruimtelijke kwaliteit vanwege de uitzonderlijke visuele kwaliteiten of combinaties van schalen (groot en klein), vormen, materialen, texturen, kleuren, details, bewegingen, eenheid, proporties, etc.;
- geeft op macroschaal (bijvoorbeeld bewegend oogpunt) een scenografische beleving;
- roept een sterke, en breed gedragen zintuiglijke ervaring op, zoals geluid (horen), licht (zien), geur (ruiken), voelen, proeven. Het kan daarnaast verrassen (ontgoochelend werken);
- het geeft een beleving van de gelaagdheid van het erfgoed.

Via het platform Stadsgesprekken is aan de inwoners van Almere gevraagd of ze deze sociaal-maatschappelijke waarden aan de set met criteria toegevoegd willen hebben. Daarnaast zijn de inwoners bevraagd met bovenstaande subjectieve waarden over de sociaal-maatschappelijke kenmerken van het Almeerse erfgoed. Dit heeft als doel de waarden te borgen zodat ze in de toekomst gebruikt kunnen worden tijdens waarderingstrajecten. De sociale waarden zijn namelijk geen expertwaarden waarover erfgoedspecialisten kunnen beslissen, maar de

waarden van de Almeerders. Met de onderzoeksresultaten is de identiteit van de stad, herinneringen, herkenningen, emoties, beleving en meer van de inwoners van Almere vastgelegd.

De sociaal-maatschappelijke waarden zijn geïnventariseerd in deel 1 van het onderzoek. In deel 2 van het onderzoek is verdiepend naar deze waarden gevraagd per erfgoedthema (zie hoofdstuk 4 voor de resultaten van deel 2). Op de vraag of de sociaal-maatschappelijke waarden als standaard toegevoegd moeten worden gaf 77,7% van de deelnemers antwoord

met “eens”. 11,7% antwoordde met “neutraal” en 10,6% met “nee”. Als beargumentering de waarden niet als standaard toe te voegen was er bijvoorbeeld de twijfel of deze subjectieve parameter eenduidig is toe te passen en of dit de waardering van erfgoed niet teveel verbindt aan de actuele waardering. Ook werd er aangegeven dat erfgoedwaardering een vak is en dat de criteria van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed belangrijker of voldoende zijn. Argumentatie voor het toevoegen van de sociaal–maatschappelijke waarden als standaard kan bijvoorbeeld zijn dat het de stad een ziel geeft, en de publieke opinie een plek geeft in het erfgoed van Almere. De waarden zouden helpen bij het definiëren wat belangrijk is en maken de (korte) geschiedenis van Almere zichtbaar. Almere zou met de sociale criteria een podium geven aan de diversiteit van haar inwoners, een stadsgevoel dat de fysieke leefomgeving overstijgt. Want Almere is een stad voor iedereen. De deelnemers geven aan dat al sinds de opbouw van de stad de sociaal maatschappelijke waarden aanwezig zijn geweest. Ze overstijgen de esthetiek, geven de stad haar extra kwaliteit en haar gezicht, aldus de resultaten. De criteria geven inwoners hun *roots*, dragen bij aan sociale gebeurtenissen en de duurzaamheid van de stad. En erfgoed geeft context, hetgeen weer belangrijk is voor de

Maquette Almere Haven. 2018. Berbe Rinders.

ruimtelijke– en identiteitsontwikkeling van Almere.

Concluderend is uit de resultaten op te maken dat de sociaal–maatschappelijke waarderingscriteria het draagvlak voor erfgoed vergroten en het menselijke van de stad meeneemt in de afweging van stedelijke vernieuwingen. Want de geschiedenis van Almere is het fundament voor de toekomst.

Het percentage van de stemmers “voor” het toevoegen van sociaal–maatschappelijke waarden is aanzienlijk hoger dan het percentage “neutraal” of “tegen”. We nemen deze waarden dan ook over als standaard. Wel onderzochten we, naar aanleiding van de toelichtingen van de “neutraal” of “tegen” stemmers, of deze waarden het erfgoed niet teveel met de actuele blik vaststellen. Dit is vooral het geval bij de gebruikswaarde. De gebruikswaarde bekijkt de actuele, functionele bruikbaarheid van een gebouw, structuur of landschap. Na verdere bestudering van deze gebruikswaarde in relatie tot het Post 65 erfgoed is besloten deze te schrappen. Dit om transformaties van gebouwd erfgoed te bevorderen en leegstand van een gebouw niet te laten meewegen in de waardering van het erfgoed. Een ander argument hiervoor is dat de gebruikswaarde niet terug kwam in de karakteristieken van het Almeerse erfgoed. Aan elke karakteristiek is namelijk een waarde te koppelen. We willen voorkomen dat de mogelijke leegstand (de gebruikswaarde) een rol speelt, herbestemming en transformatie is prima mogelijk. Het doel is om hier op in te zetten en het erfgoed, de kwaliteiten, te gebruiken voor verdere ontwikkelingen. Het toevoegen van de gebruikswaarde aan de set van criteria kan dit tegenwerken.

Analyse onderzoeksresultaten: Almeeders over de identiteit van de stad

Om de identiteitswaarde en de belevingswaarde van context te voorzien zijn de inwoners van Almere bevraagd over de identiteit van de stad, hoe ze dit beleven en of hier emotie, herinnering, herkenning of een zintuiglijke ervaring aan is verbonden. Per erfgoedthema is de Almeerse identiteit verder gespecificeerd (zie hoofdstuk 4).

Open Monumentendag Almere. 2018. Berbe Rinders.

Open Monumentendag Almere. 2018. Berbe Rinders.

Analyse van de resultaten over de sociaal-maatschappelijke waarden, deel 1 van het onderzoek:

Hoe zou jij de Almeerse identiteit omschrijven?

De Almeeders omschrijven hun stad als een moderne stad met lef waarin iedereen een nieuwkomer is. Een stad vol energie die

vernieuwend is, ondernemend, gewaagd, vooruitlopend en altijd in ontwikkeling is. Een mengelmoes in zowel de fysieke leefomgeving als demografisch, maar met een eenheid in verscheidenheid. Het is een familiestad waarin wordt gewoond in betaalbare woningen en bijzondere architectuur onder de zeespiegel. Binnen de dijk heerst nog steeds een pioniersmentaliteit, “het kan in Almere”, en groeit de samenleving nog steeds. Jonge gezinnen kiezen voor wonen, leven en recreëren in de stad van de toekomst. Een stoere en sociale *New Town* waarbij de stad voelt als een dorp en er altijd ruimte is voor experiment. De inwoners zijn soms oud-Amsterdams, soms helemaal Almeers, maar ze zijn allemaal doorzetters. Er is ruimte voor de eigen “ik” in de groen-blauwe stad. De Almeerder is mondig, vrijzinnig, *selfmade* en vooral trots op zijn of haar soms rommelige, maar vooral unieke en vooruitstrevende stad.

*Hoe beleeft jij als inwoner het erfgoed van de stad?
Of hoe zou je dat willen beleven?*

Het erfgoed van Almere is als een baken in de stad waaraan de tijd is af te lezen. Gebouwen, stedelijke inrichting, kunstwerken en het groenblauwe raamwerk laten de Almeeders de geschiedenis beleven. Wel is de oproep vanuit de inwoners van Almere om het erfgoed wat de stad bezit herkenbaar en beleefbaar te maken. Bewustwording zou bovenaan de agenda moeten staan. Want als je er middenin zit is het makkelijk om er overheen te kijken als het niet zichtbaar is gemaakt. Helaas zijn er, volgens de inwoners, al redelijk veel voorbeelden te noemen waarbij het erfgoed van de stad verloren is gegaan. Daarom is het prioriteit om het erfgoed te koesteren en te bewaren. Niet zozeer om het te conserveren maar om het continu van betekenis te blijven voorzien. Door het verhaal van de stad herkenbaar en

beleefbaar te maken. Dit kan bijvoorbeeld via informatiebordjes, fietsroutes, digitale kaarten en publieksgerichte programmering (o.a. in het onderwijs). Zo wordt het draagvlak en de bewustwording van het erfgoed van Almere vergroot. Nu is het moment om zuinig te zijn op het erfgoed van de stad en haar inwoners.

Roept de Almeerse geschiedenis bij jou emotionele gevoelens op zoals een bepaalde herinnering of herkenning?

Het ontstaan van de stad Almere op de voormalige bodem van de Zuiderzee. Het inpolderen van land, waarna het rietland langzaam veranderde in de stad die we nu kennen. De *New Town* startte met pioniers, veel zand en kleine boompjes. Een stad in het niets waar elke nieuwkomer als gelijke wordt ontvangen. Dit omdat iedereen nieuw is in Almere. Alle inwoners zijn verbonden met de eerste pioniers van de stad en zijn trots op de pioniersmentaliteit die de inwoners bezitten. Er is ruimte voor vernieuwing, experimenten en het realiseren van het onmogelijke. Elk stadsdeel heeft zijn eigen karakter en identiteit als verbeelding van de idealen en mode van toen. En toch is de polder te herkennen aan haar eigen licht, zo'n ander licht dan in oude steden. Ook de Olifanten aan de A6 en de Rode Donders in de Regenboogbuurt voelen als thuiskomen. De stad groeit nog steeds en maakt elke Almeerder onderdeel van de ontwikkelingen van hun stad. De Almeerder is trots op haar stad. De beleving van zandvlaktes, heipalen, bouwen en het ontstaan van (woon)wijken maken Almere. Er is een gedeelde nostalgie in het mooier, groter en groener zien worden van de stad. En ook de tweede generatie voelt zich verbonden met de fascinerende verhalen over de drooglegging van de polder en het ontstaan van de *New Town*. Ze

zijn trots op de verhalen van de stad en haar inwoners.

Je kan van erfgoed een zintuiglijke beleving krijgen, waarbij geur, geluid of gevoel bijdragen aan de beleving van een plek of gebouw. Heb jij zo'n ervaring en waardoor wordt die dan geprikkeld?

Waar het stampen van het gemaal doet herinneren aan de drooglegging van de polder zijn ook andere herinneringen en het voor Almere kenmerkende verbonden aan geur, geluid en gevoel. Waar de smaak van Smirnoff Ice doet denken aan Club Nox en bepaalde herkenningspunten voelen als thuiskomen, zijn herinneringen van de inwoners van Almere verbonden aan de fysieke omgeving. De gele kleur en de geur van het koolzaad, de overvliegende ganzen, de kerkklokken en de muziek van het carillon, de wind, wijdsheid, de lichtval, de bomen, de geur van vis en het geluid van golven. De beleving van de stad is divers met de dijken en de skyline van Amsterdam in de verte. De kersenbloesem in en de kleuren van de Regenboogbuurt, het geluid van ambulances op de busbaan en de frisse geur van de polderlucht en soms ook de mest van de Kempphaan. De geur van net nieuw opgeleverde woningen en het geluid van de heilmachine zijn kenmerkend voor de groei van de stad. Naast positieve herinneringen geeft de beleving van de stad ook verdriet. Het zijn tranen door het al verdwenen erfgoed.

18

Trap naar het carillon. Berbe Rinders.

4 | Almeers Erfgoed

Met kennis van de ontstaansgeschiedenis van Almere en de ruimtelijke en immateriële karakteristieken kan het cultureel erfgoed van de stad worden geduid. Zodoende is het verhaal van Almere verteld aan de hand van drie verhaallijnen. Het zijn de erfgoedthema's van de stad: de pionierstijd van Almere, het groenblauwe karakter, experimentele ontwerpen. Ze fungeren als thematische kaders, waarmee het veelzijdige erfgoed van de stad inzichtelijk kan worden gemaakt. Onder de introductie op elk erfgoedthema volgt een opsomming aan ruimtelijke en immateriële karakteristieken. De verhalen en karakteristieken zijn meegenomen in het bewonersonderzoek. Het heeft ertoe geresulteerd dat aan elke thema een zwaartepunten is gegeven, de kernwaarden die het zwaarst wegen. Ze dienen meegenomen te worden bij de waardering van het erfgoed. De zwaartepunten geven verdieping aan de criteria.

Voorafgaand wordt een algemene aanbeveling gedaan: laat zien waar de stad vandaan komt.

Laat zien waar de stad vandaan komt

Het cultureel erfgoed van Almere speelt een belangrijke rol in de identiteitsvorming van de stad en haar inwoners. Dit is wat we unaniem terugkregen van de inwoners die meededen aan het onderzoek. Almere ontleent haar identiteit voor een belangrijk deel aan haar jeugdigheid, als jongste stad van Nederland. Maar dit kan ook tegen haar werken. Als een jongvolwassene is het voortdurend zoeken naar eigenheid en heeft ze een sterke drang telkens te willen vernieuwen. Nieuw lijkt vaak beter dan oud. De continue groei en ontwikkeling zorgt ervoor

dat de Almeerder onderdeel uitmaakt van de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad.

Tegelijkertijd leidt het gebrek aan historisch

besef, en het als stad steeds volwassener worden, tot een groeiende behoefte aan het omarmen van de eigen geschiedenis.

Vernieuwing zonder het steeds afbreken van de historie, zoals een inwoner het scherp verwoordde. Soms is het goed om stil te staan, terug te kijken en te reflecteren.

Aan veel bestaande gebouwen en plekken hebben inwoners herinneringen en zijn hier zelfs aan gehecht. Dit kan iconische architectuur zijn, maar ook alledaagse gebouwen of plekken kunnen een belangwekkende culturele en maatschappelijke betekenis hebben. Denk aan scholen en buurthuizen die een hoofdrol spelen of speelden in het leven van menig Almeerder en van belang zijn vanwege het verhaal dat aan elk van die plekken verbonden is. Een verhaal dat steeds illustratief is voor de ziel van de stad. Het geeft inwoners de mogelijkheid zich te kunnen wortelen en zich trots te voelen. Zoals Koning Willem-Alexander in 2018 in zijn troonrede zei: "Erfgoed en cultuur laten ons zien waar we vandaan komen, houden ons een spiegel voor in het heden en zijn van grote betekenis voor de toekomst van ons land." Dat dit verlangen sterk kan zijn, illustreert de roep van een bewoner: "Ik zou mij graag na ca. 40 jaar eens thuis willen voelen en trots willen zijn op mijn Almere met al zijn mooie en lelijke gebouwen (ergo: zijn historie)." Een andere bewoner geeft aan het van belang te vinden om de historie van de stad te borgen met de huidige leefomgeving. "Dit laat zien waar de stad vandaan komt en geeft zichtbare herkenningspunten."

Het koesteren en bewaren van erfgoed is niet slechts om het te “conserveren”, zo merkt een inwoner op, maar om het continu van betekenis te blijven voorzien. Zo kunnen functies mee veranderen met de stad en de tijd. Het toevoegen van steeds weer nieuwe tijdslagen maakt een stad volwassen, zónder voorbij te hoeven gaan aan het bestaande. Het samengaan van oud en nieuw was een belangrijk gegeven in de begintijd van Almere: gebouwd als nieuwe stad op nieuwe grond, maar met verbindingen naar historie en oud land elders in het land en daarbuiten. Erfgoed kan nu en in de toekomst (nieuwe) culturele en maatschappelijke relevantie hebben. Erfgoed maakt een stad rijker.

De pionierstijd van Almere

De Roef. 1977. Ton Kalkman.

Onder de pionierstijd van Almere verstaan we zowel de inpolderingsgeschiedenis als de ontstaansgeschiedenis van de stad. Het begon met de inpoldering van de voormalige Zuiderzee, waarna de eerste stedelijke ontwikkelingen plaats vonden in zowel Haven als Stad. Er heerste onder de pioniers een gevoel van saamhorigheid, van samen bouwen aan een nieuwe toekomst.

Nieuwe polder

Almere is één van de jongste steden van Nederland. Vanaf de jaren zestig gerealiseerd als tweede stad van de provincie Flevoland, het grootste kunstmatige eiland ter wereld. Op de bodem van de voormalige Zuiderzee. Het nieuw ontgonnen land is ontsloten door de polderdijk, en ligt maar liefst vijf meter onder de zeespiegel. Aanvankelijk waren de Zuidelijke IJsselmeerpolders bestemd voor landbouw, tot deze werden aangewezen als verstedelijkingsgebied om de druk in de Randstad te verlichten. Op rijksniveau waren verschillende diensten verantwoordelijk voor de uitvoering: de Dienst Zuiderzeewerken (ZZW) voor de eigenlijke inpolderingswerkzaamheden maar ook dijken en de eerste wegeaanleg; het Openbaar Lichaam voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders (de ZIJP); en de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (de RIJP), belast met de planvorming en (uit)bouw van Almere, waarvoor het Projektburo Almere werd ingesteld.

Het gemaal De Blocq van Kuffeler (1967) en de Zuiderluis speelden een hoofdrol in het droogleggen van de Zuidelijke IJsselmeerpolders. Voor de drooglegging werden in het IJsselmeer twee eilanden aangelegd waar arbeiders gehuisvest werden. Deze plekken vormden de basis van de ontginning. Van de oorspronkelijke inrichting zijn twee barakken (1963) overgebleven. Dit voormalige dienstpension, waar nu het bezoekerscentrum “De Trekvogel” in gevestigd is, is het alleroudste gebouw van Almere. Ook de voormalige materiaalschuur van de RIJP (1971) herinnert aan de poldergeschiedenis. Deze landbouwschuur met een door golfplaten bekleed dak, gaf ruimte aan grote machines die werden gebruikt om het polderland geschikt te

maken voor agrarisch gebruik en later voor bewoning. Omwille van het bouwrijp maken van de grond werd deze ingezaaid met riet- en koolzaad. Met name het spectaculaire beeld van de eindeloze gele koolzaadvelden kunnen veel mensen zich nog voor de geest halen.

Waar gebouwd zou worden aan de nieuwe stad arriveerden in 1975 kwartiermakers zoals politiemensen en een huisarts met hun gezinnen. Ze bivakkeerden in een tijdelijk onderkomen dat werd aangeduid als “Het Bivak”. De veredelde stacaravans stonden op een lege, winderige zandvlakte. Voorzieningen waren er nog niet, daarvoor waren ze aangewezen op Muiderberg. Het enige overgebleven Bivakhuisje (1975) is verplaatst, maar herinnert nog aan deze bijzondere episode uit de geschiedenis van Almere.

De eerste stedelijke ontwikkelingen

De stad Almere werd op de tekentafel ontworpen. Nieuwe, geplande steden heten *New Towns* en verschillen van steden die in de loop van de tijd organisch zijn gegroeid. Jonge en bevlogen ontwerpers, planologen, ingenieurs en sociologen vormden het Projektburo Almere. De opdracht was om een complete stad en samenleving op te bouwen. De lokale overheid initieerde de totstandkoming van woningen, maar ook maatschappelijke voorzieningen: van wonen tot sport en cultuur, alles werd gepland. Met een enorm idealisme gaven deze “peetvaders- en moeders van Almere” de stad vorm. Veel van hen vestigden zich er ook. Almere is opgezet als stedelijk gebied met meerdere kernen. Hierdoor kon het gebied stapsgewijs worden ontwikkeld. Elke kern heeft haar eigen identiteit. De oudste stadskern is Haven, de bakermat van Almere. Kenmerkend is het autoluwe woon-

winkelcentrum dat met zijn kronkelige gracht, grachtenpanden en markt doet denken aan een historisch Zuiderzeestadje. Hier geen groots opgezette, monofunctionele buitenwijk zoals de Bijlmermeer, maar kleinschalige stedelijkheid. Er werd een intieme sfeer gecreëerd, met als kernkwaliteiten herkenbaarheid, herbergzaamheid, nabijheid en ontmoeting. Haven is de verbeelding van de idealen uit de jaren zeventig. De menselijke maat stond centraal, bijvoorbeeld door de bebouwing laag te houden. Ook de vormgeving is typerend voor die tijd. De historische referenties, de eigentijds vormgegeven grachtenpanden, traditionele materialen als baksteen en dakpannen en het bruin als overheersende kleur. Ook de havenkom met jachthaven aan het Gooimeer is een verwijzing naar stadjes als Harderwijk en Kampen. Gebouwen De Roef, Corrosia, de Goede Rede en de grachtenpanden dragen in bijzondere mate bij aan de identiteit van Haven.

21

Bivakhuisje. Hans Jan Dürr.

Almere Haven. Berbe Rinders.

De Goede Rede. Berbe Rinders.

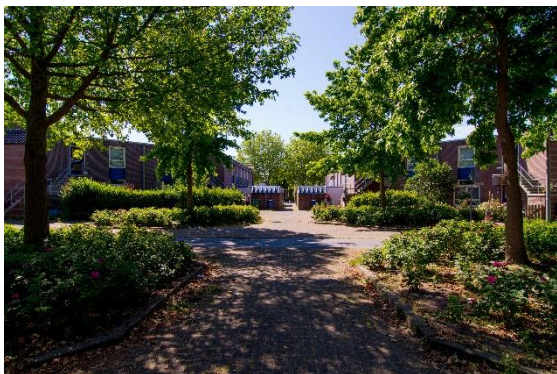
Het woongebied rondom het centrum is volgens dezelfde idealen ontworpen. Een raamplan voorzag in een veelvormige aaneenschakeling van compacte woonbuurten, met elk een eigen karakter. Vanuit de lucht doen de buurten denken aan de roosjes van een bloemkool. De oudste buurt is de Schoolwerf. Clusters van woningen liggen als een klaverblad rond een hofje. Dit zorgde voor de nodige geborgenheid en gezelligheid op de lege en winderige vlakte. Ook bood een hofje ruimte aan spelen en parkeren. Stedenbouw en architectuur gingen hand in hand in deze nieuwe woonvorm. In 1976 arriveerden de eerste bewoners, veel afkomstig uit de verpauperde Amsterdamse stadsvernieuwingsbuurten. Voor de overwegend jonge gezinnen voelden de ruime eengezinswoningen met tuin in een rustige, veilige en groene omgeving als een droom die

uitkwam. Er heerste onder de pioniers een gevoel van saamhorigheid, van samen bouwen aan een nieuwe toekomst. Het collectieve en de gezelligheid wordt onder de Havenaren nog altijd gevoeld.

Haven is in opzet en door de excentrische ligging “het dorp van Almere”. De tweede stadskern Almere Stad heeft een centrale en prominente positie. De eerste fase van Almere Stad kan tot de pionierstijd worden gerekend. Het “oude” centrum uit de vroege jaren tachtig is er nog beleefbaar. Uit die tijd resteert (na gedeeltelijke sloop rond 2000) de invulling tussen de Olstgracht, de busbaan, de Flevostraat en de Brouwerstraat. Midden jaren tachtig zou de tweede fase tot aan de spoorlijn volgen. Het totaalgebied is rechthoekig en ligt ingeklemd tussen de indertijd geprojecteerde spoorlijn (met treinstation Almere Centrum) en het latere Weerwater. Het stadscentrum kreeg een stedelijk aanzien met veel rechte lijnen en hoogbouw. In het ontwerp was een strak stelsel van assen en zichtlijnen ingetekend, met hieraan pleinen en markante bouwwerken als stedelijke elementen. Openbare ruimten in Venetië en Barcelona dienden als voorbeeld. In de uitvoering is hier gedeeltelijk van afgeweken, maar op enkele plekken is deze oorspronkelijke opzet nog te herkennen. Rechte grachten begrenzen het centrum aan de oost- en westkant. Net als in Haven en elders in Nederland mocht begerenswaardige grachtenbebouwing niet ontbreken. Belangrijk voor het beoogde centrummilieu was de veelheid aan stadsdeel-overstijgende voorzieningen zoals winkels, een bioscoop en overheidsgebouwen. De overdekte Zoetelaarpassage (circa 1980) vormde het paradepaardje. In de bovenliggende verdiepingen hield de beginnende gemeente in 1984 kantoor. Zoals een echte stad betaamd

was het woningaanbod met name bedoeld voor zelfstandig wonende jongeren, oudere alleenstaanden en huishoudens zonder kinderen. Appartementengebouwen, maar ook woningen boven winkels waren hiervoor woonvorm bij uitstek. Het gevelbeeld wordt gekenmerkt door een variatie in vorm, kleur en materiaalgebruik, iets dat kenmerkend zou worden voor architectuur in de jaren tachtig. Grenzend aan het centrumgebied vormt Stedenwijk Noord de oudste buurt.

Uniek voor Almere zijn de vrij liggende busbanen, die een direct resultaat zijn van de energiecrisis in de jaren zeventig. Om niet afhankelijk te zijn van auto's werd vrij baan gegeven aan de bus. Hierdoor kan de bus zich op hoge snelheid verplaatsen. Ook zijn de meeste woningen op niet meer dan vijf minuten van een busstation gelegen. De pioniers die met name in de begintijd nog in Amsterdam werkten, maakten dankbaar gebruik van het duurzame, maar bovenal gemakkelijke vervoerssysteem. In het algemeen zijn de gescheiden vervoersstromen, naast de busbanen ook het netwerk van vrij liggende fietspaden, kenmerken voor de moderne stad.

Schoolwerf. Hans Jan Dürr.

Karakteristieken binnen dit thematische kader:

- De pioniersgeest van zowel de “peetvaders en –moeders” als de eerste bewoners van Almere, en menig Almeerder die later zou volgen.
- De waterstaatkundige elementen zoals het gemaal en de polderdijk als grootschalig continu landschapselement, een belangrijke beelddrager.
- De voormalige werkgebouwen van de RIJP die herinneren aan de inpoldering.
- Het streven naar geborgenheid, kleinschaligheid en herkenbaarheid in Almere Haven, als contrast met de horizontale uitgestrektheid van het polderlandschap.
- Het grote aandeel grondgebonden eengezinswoningen bedoeld voor jonge gezinnen uit met name Amsterdam, die het suburbane ideaal van een huis met tuin nastreefden. De woonerven boden speelruimte voor de vele kinderen.
- Het stedenbouwkundig en architectonisch ontwerp van Almere Haven centrum, geïnspireerd op Zuiderzeestadjes en typerend voor de jaren zeventig. Met elementen als functiemenging, de menselijke maat, een gracht, voetgangersgebied en eigentijds vormgeven grachtenbebouwing.
- De structuralistische opzet van de bloemkoolwijken in Haven: een aaneenschakeling van autoluwe en groene woonerven waar het prettig wonen en veilig kunnen spelen voorop staat.

- Het “dorpse” karakter van Haven en de nagestreefde en gewaardeerde sociale cohesie onder de Havenaren.
- De bewoners maakten de stad: al direct na de vestiging van eerste bewoners bloeide het verenigingsleven.
- De stedelijkheid van Almere Stad, met een centraal gelegen centrum, waarin de centrale functies zich bevinden die het stadsdeel van oudsher heeft. Het stedelijk concept van het centrum van Almere Stad heeft een functie voor alle stadsdelen.
- De variatie in woningtypen in Almere Stad centrum bedoeld voor stedelijke doelgroepen zoals alleenstaanden.
- Het stedenbouwkundig en architectonisch ontwerp van Stad centrum, waarin een strak stelsel van assen en zichtlijnen en hoogbouw voor een stedelijk aanzicht hebben gezorgd. En de voor de jaren tachtig kenmerkende architectuur waarin variatie in vorm, materialen en kleur is nagestreefd.
- Het openbaarvervoersysteem met vrij liggende busbanen en vrij liggende fietspaden; de bus en fiets hebben voorrang op de auto.

Zwaartepunt: getuigenissen van de eigen wordingsgeschiedenis

In de waardering van het erfgoed uit de pionierstijd zijn de cultuurhistorische waarde en de identiteitswaarde het meest relevant. Deze waarden wegen het zwaarst in de beoordeling. Bepaalde objecten en structuren dienen als fysieke markerings waaraan de wordingsgeschiedenis van Almere en haar inwoners is af te lezen. Als bijzondere

uitdrukking van het prille begin van Almere hebben ze historische betekenis. Dit kan zijn in ruimtelijk opzicht, doordat een plek een beeld geeft van geografische en landschappelijke ontwikkelingen, en in sociaal–maatschappelijk opzicht, zoals culturele of sociaaleconomische ontwikkelingen. De cultuurhistorische waarde schuilt in zo’n geval in de herinnering aan de pioniersgeschiedenis. Daarnaast kunnen plekken en gebouwen van actueel belang zijn voor de Almeerder. Ze dragen bij aan het bepalen van hun identiteit, en een uiting zijn van het nog altijd bestaande pionierskarakter van de stad. Daarmee hebben deze plekken in de huidige tijd identiteitswaarde voor de stad en haar inwoners.

Om de waarde van een object of structuur te kunnen duiden geven de karakteristieken richting. In het bewonersonderzoek werden aan de volgende drie het meest belang gehecht: de pioniersgeest toen en nu, de iconische waterstaatkundige elementen en het innovatieve openbaarvervoersysteem.

Almeeders hebben het terechte gevoel een unieke plek te wonen. Ze zijn trots op “het feit dat Almere vijf meter onder de zeespiegel ligt in een polderlandschap dat op de zee is veroverd en een scherp contrast vormt met het “oude land”.” En op het lef uit het niets een landschap en leefgemeenschap te creëren. Het gemaal en de polderdijk zijn representatieve getuigenissen van de poldergeschiedenis. Dat alles gepland werd, komt bijvoorbeeld duidelijk tot uiting in het innovatieve openbaarvervoersysteem dat door inwoners wordt geprezen. Almeeders zijn zich ervan bewust zelf onderdeel uit te maken van het ontstaan van een stad, een ontwikkeling die nog altijd gaande is. Grote zandvlakten en het geluid van heipalen staan synoniem voor

Almere. De bewoners van het eerste uur hebben alle “eerste keren” meegemaakt, waarvan vele plaats vonden in gebouw De Roef. Maar ook in de decennia die daarop volgde bleef het gevoel, en de pioniersmentaliteit zit er nog steeds in bij de Almeerders. Dat zit hem in onder meer in “het saamhorigheidsgevoel, het opstaan voor iets nieuws: het kan in Almere, schouders eronder.” Er zijn vergelijkingen te maken met de Amerikaanse kolonisten van weleer, of de Rotterdamse doenersmentaliteit.

Het groenblauwe karakter

Begraafplaats Almere Haven. Hans Jan Dürr.

Almere is ontworpen als meerkernige stad. Verschillende stadskernen liggen verspreid in een uitgestrekt stadslandschap. Bij de inrichting van het lege polderland zijn bijzondere landschappen ontstaan. Zichtlijnen, velden, bossen, parken, vaarten, plassen en grachten. Dit groenblauwe karakter van Almere zit verweven tot in de stedelijke structuren. Het groen en – zeker ook – het water vormen het beeldmerk van Almere.

Flevopolder

Het landschap van Almere is onderdeel van het polderlandschap van de provincie Flevoland.

De Flevopolder wordt gekarakteriseerd door grootschaligheid, openheid, groenstructuren en lange lijnen. Het landschap is ingericht met lange lijnen in de lengterichting van de provincie, die rust en oriëntatie geven, en korte ritmische lijnen in de dwarsrichting. Doordat de wegen en dijken nooit helemaal kaarsrecht zijn, maar ruime bogen en flauwe knikken bevatten, geeft dat de polder ritme en afwisseling. Je verplaatsen door het polderlandschap is een ervaring. De hoofdstructuur is bijna architectonisch opgebouwd met bomenlanen die ruimtelijk werken als een arcade. De landbouwwegen geven een andere ervaring door het gebruik van bosranden of bomenrijen aan de horizon en een verspringende blik van erf naar erf. De Vogelweg en het open landbouwhart, dat nog herinnert aan de oorspronkelijke functie van de polder, vormen samen een uniek ruimtelijk ensemble.

Groenblauw raamwerk

Almere is een groene stad. Stad en land zijn in samenhang ontworpen. Volgens de opzet van Almere als meerkernige stad liggen de verschillende stadskernen verspreid in een uitgestrekt stadslandschap. Dit model is gebaseerd op de rond 1900 ontwikkelde tuinstadgedachte uit Engeland. De gedachte waar ook het Gooi uit is ontstaan. Waarbij wonen in het groen een alternatief bood voor de drukke en versteende steden in de Randstad. Men had een tuinstad voor ogen dat niet was bedoeld voor de elite, maar voor de gewone man. Het heeft geresulteerd in een groenblauw raamwerk waarvan de opzet goed zichtbaar is op de plattegrond. Een uitgebreid, gevarieerd stadslandschap voor mens en dier vormt de natuurlijke tegenhanger van het stedelijk gebied. De stadsdelen worden met het groen

duidelijk begrensd, waardoor contrastwerking tussen stad en raamwerk ontstaat. Het buitengebied bestaat uit natte natuurgebieden en plassen. De bossen, parken en weteringen lopen als een samenhangend netwerk tussen de stadsdelen door. De waterwegen de Hoge Vaart en de Lage Vaart doorkruisen de gehele stad, en verbinden stad met land.

Het buurtgroen bestaat uit grachten, plantsoenen, speelveldjes en bosstroken, en vertakt zich via een stelsel van weteringen, parken, weiden en bossen naar het buitengebied.

Eerst beplant, toen bebouwd

De meerkernige opzet met zijn gefaseerde stadsontwikkeling was flexibel. In de begintijd is bewust reserveruimte opgehouden voor onvoorziene ontwikkelingen. Zo konden landbouwpercelen later naar nieuwe inzichten worden bebouwd. Wel dient er binnen dit concept voldoende onbebouwde ruimte over te blijven, om de stadsdelen van elkaar gescheiden te houden. Almere is echter verder uitgedijd dan gedacht, waardoor op sommige plekken de grens tussen stadsdelen is vervaagd.

Almere is eerst beplant, toen bebouwd. De groenaanleg liep vooruit op de bouw van de stad. Voorbeelden zijn het Kromslootpark en het Beginbos als oudste groenaanleg (1972–1976), de Begraafplaats van Almere Haven (1976) en het Beatrixpark (1976–1980) in Stad. Snelgroeiende bomen rondom nog te bebouwen land vormden groene kamers, en boden beschutting aan de eerste bewoners. Om de Molenbuurt, de eerste buurt van Buiten, is nog zo'n groene kamer te vinden. Het prille groen is inmiddels tot wasdom gekomen. Het lege polderland is in enkele decennia veranderd in een stad met unieke natuurwaarden. De

natuurwaarde van de groenblauwe gebieden zijn groot door de bijzondere flora en fauna. Met name de moerassige overgangsgebieden tussen water en land kennen een unieke soortenrijkdom.

De verschillende karakters van de groengebieden weerspiegelen de tijd waarin ze zijn aangelegd. Ze geven de stadsdelen een eigen gezicht. Het ene bosgebied is een weelderig geheel van bosjes, sloten, moerassen en velden, het andere volgt juist de strenge polderverkaveling met kaarsrechte grenzen en zichtlijnen. Bij de Lepelaarsplassen en de Noorderplassen (1976–1990) ervaar je de moerasnatuur, terwijl het stedelijke Weerwater (1981–1988) karakteristiek is met zijn parken en zicht op het stadscentrum. Aan het groen van Almere tekenden gerenommeerde landschapsarchitecten en stedenbouwkundigen, binnen het Projektburo of als externen. Enkele namen zijn Bakker en Bleeker (B+B), Alle Hosper, Lodewijk Baljon en Teun Koolhaas.

Kromslootpark. Hans Jan Dürr.

Weerwater. Roel Bakker.

Recreatie

Gebruik van het stadslandschap door de stedeling stond en staat voorop. Mede door de toenemende vrije tijd vanaf de jaren zestig werd de mogelijkheid geboden dichtbij huis te recreëren. Drukke stranden aan het Gooimeer, recreatieplassen, rustige bossen, natuur- en landbouwgebieden wisselen elkaar af. Net als sportvelden en volkstuinen. En er is een doorgaand netwerk van watergangen, openbare paden en (fiets)routes. Mede mogelijk gemaakt door waterstaatkundige elementen zoals bruggen, sluizen en gemalen. Almere legt met zijn vrij liggende fietspaden, vaak samen met het water en aanpalende groen, de verbinding tussen woonbuurten en de recreatiegebieden in het raamwerk. De opzet van Almere is succesvol gebleken. Nog altijd wordt de groene beleving door inwoners van Almere hoog gewaardeerd. Er is altijd natuur dichtbij om van te genieten.

Recreatie. Helma Keller.

Karakteristieken binnen dit thematische kader:

- De grootschaligheid, openheid, groenstructuren en lange lijnen van Flevoland. Zichtlijnen en ruimtelijke verbindingen zijn identiteitsdragers: de lange lijnen van water, dijken en wegen

in de lengterichting van de provincie en korte ritmische lijnen in de dwarsrichting; de afwisseling en ritme in de lange lijnen door ruime bogen en flauwe knikken.

- De ruimtelijke werking van de landbouwwegen met specifieke beplanting, bomenlanen als een arcade, en een verspringende blik van erf naar erf, naar de bosranden of bomenrijen aan de horizon. Ook is er een scherpe grens tussen landbouw en bos. De Vogelweg en het open landbouwhart vormen samen een uniek ruimtelijk ensemble.
- Waterlopen en recreatie, wandel- en fietsroutes vormen de drager van de gebieden. De dijk en waterstaatkundige elementen zoals gemalen en sluizen maken hier onderdeel van uit.
- Gebaseerd op de Engelse tuinstadgedachte zijn stad en land als stadslandschap in samenhang ontworpen: het groen (de buitenruimte van Almere) is evenwaardig aan bebouwing, en vormt de natuurlijke tegenhanger van het stedelijk gebied. Het zorgt voor een helder ruimtelijk contrast.
- Groene wiggen verbinden de kernen en de parkgebieden met de omliggende landschappen en natuurgebieden. Het gaat om de verbinding tussen de grote en kleine schaal, verbonden van de voortuin tot natuurgebied.
- Flexibiliteit in de stadsontwikkeling en belang van reserveruimte. Het concept van “eerst beplant, toen bebouwd”, dat onder meer tot uiting is gekomen in de groene kamers, groen als beschutting voor een buurt.

- De verschillende karakters van de groengebieden die de tijd waarin ze zijn aangelegd weerspiegelen, onder andere de moeras natuur aan de randen en het Weerwater als centraal stedelijk element in het raamwerk. De natuurwaarden van het inmiddels tot wasdom gekomen groen zijn groot.
- Recreatie en natuurbeleving is altijd dichtbij de inwoners van de stad.

Zwaartepunt: het concept en de beleving van de groenblauwe stad

De overtuiging dat het groenblauwe karakter van Almere behouden moet blijven wordt breed gedragen. Dit onderstrepen de reacties die we binnenkregen tijdens het onderzoek. Bij de beoordeling van karakteristieken en elementen als “groenblauw erfgoed” ligt het zwaartepunt op de tuin- en landschapshistorische waarde en de actuele belevingswaarde.

Waarderingscriteria gelden onder meer voor ruimtelijke structuren zoals als waterlopen en zichtlijnen, beplanting en waterstaatkundige werken zoals sluizen en bruggen.

Structuren kunnen van belang zijn vanwege het oorspronkelijke idee achter de aanleg, de plek die een structuur inneemt in de geschiedenis van de tuin- en landschapsarchitectuur, en de ruimtelijke kwaliteit die het heeft opgeleverd. Zo is de tuinstadgedachte die ten grondslag ligt aan de meerkernige stad van grote betekenis. Het uit zich in de ruime opzet van de stad, de scheiding van verschillende stadsdelen door groene zones die als groene longen doordringen tot in de buurten. De groenzones tussen de stadswijken accentueren de eigenheid van elke wijk. Ook op kleinere schaal is het idee achter elke groenaanleg van betekenis. Met een typische vegetatie, bijvoorbeeld geen

naaldbomen, maar veel wilgen. Bossen kunnen langzaam maar zeker wedijveren met bossen op het “oude land”. Bewoners merken op dat het blauw niet onder doet voor het groen. Neem bijvoorbeeld de blauwe As, het zicht vanuit de Havenkom naar het Gooimeer, en het Weerwater midden in de stad. Een interessant concept is dat van de groene kamers: dat het raamwerk werd ingevuld met stukken (tijdelijk) bos die in loop der tijd werden “vervangen” voor een nieuwe woonwijk. De inbedding van woningen hoorde erbij, maar was voor inwoners soms verdrietig, en voelde als een afscheid. De afgelopen decennia verdwijnt echter steeds meer groen, terwijl dit indruist tegen het initiële concept van Almere als tuinstad. “De ultieme leegte die langzaam verdwijnt door stedenbouw doet pijn aan mijn polderhart”, zo betreurt een inwoner. “De afwisseling tussen open landschap, groen en bebouwing is uniek is en moet behouden blijven.”

De belevingswaarde is alom vertegenwoordigd op veel groenblauwe plekken in de stad, in het wonen en recreëren in het groen. Almeeders delen een bijna collectieve zintuiglijke belevingen in geur, geluid en zicht, maar ook emotionele gevoelens. In het genieten van de natuur in de nabijheid. “Van vaart naar vaart van park naar park als je op de fiets gaat. Er is bijna altijd een grotendeels groene route.” Veelgehoorde kwaliteiten zijn de lage horizon, de vergezichten en de weidsheid. Ook zit de natuurbeleving in “de kleuren van landbouw, natuurgebied en water door de seizoenen heen en de bijbehorende altijd zichtbare lucht.” Inwoners herkennen de polder aan haar eigen licht, zo anders dan elders op het oude land. Maar te denken valt ook aan de voor Almere typerende geur van frisse lucht, of de geluiden van overvliegende ganzen.

Experimentele ontwerpen

Vroeg voorbeeld van zelfbouw, Almere Haven.
Berbe Rinders.

Almere is groot geworden door zijn experimenteerdrijf. De fysieke en mentale ruimte om de stad steeds weer op vernieuwende en onderscheidende wijze vorm te geven is uniek. Te denken valt aan de grote verscheidenheid aan woonmilieus, de staalkaart aan baanbrekende architectuur en de befaamde landschapskunst. Maar ook innovaties in het onderwijs en de zorg, of op het gebied van duurzaamheid. Het kwam allemaal op in de jaren zeventig en tachtig, de begintijd van Almere. De wil om te vernieuwen heeft al vanaf het prille begin Almere haar identiteit en ruimtelijke kwaliteit gegeven. In Almere is altijd ruimte geweest voor het experiment. Het zit in haar DNA.

Aan de basis van het onderscheidende ruimtelijke karakter van Almere staat de wens om van de stad een woonstad te maken waarin iedereen zich thuis zou voelen. Als een rode draad door de stadsgeschiedenis loopt de verwezenlijking van een gedifferentieerde bevolkingssamenstelling. Met het idee “zoveel mensen, zoveel wensen” is keuzevrijheid geboden: een groot scala aan verschillende woonmilieus, een grote diversiteit tussen de stadsdelen en wijken, met daarin een verscheidenheid aan woningtypen. Het heeft

mede geleid tot de diverse bevolking die Almere rijk is. Met een belangrijke rol voor het onderscheidende ontwerp, van de idealistische ambtenaren bij de RIJP tot Nederlands bekendste architecten en stedenbouwkundigen. Er springen enkele sleutelmomenten en projecten uit die van wezenlijk belang zijn geweest, of representatief zijn voor deze ontwikkeling. Hieronder worden ze toegelicht.

De primeur voor zelfbouw

Het mengen van bevolkingstypen en woonsferen is vanaf de eerste planvorming begin jaren zeventig de ambitie geweest. Typisch voor die tijd is de utopische gedachte om een woonidylle te realiseren bereikbaar voor alle lagen van de bevolking. Uit het woonwensenonderzoek, een vroege vorm van inspraak, bleek echter dat er voornamelijk animo was voor betaalbare eengezinswoningen. In Haven is met de bloemkoolwijken aan deze vraag voldaan. Ook is met bejaardenhuizen zoals De Overloop (1984) voorzien in de behoefte aan ouderenwoningen. Toch is indertijd op kleine schaal ruimte gegeven aan afwijkende woningtypen, met een primeur voor zelfbouw. Twintig jaar voordat Almere particulier en collectief opdrachtgeverschap op grote schaal ging faciliteren. Het begon met enkele percelen langs de Kerkgracht waar geïnteresseerde kopers architectonische vrijheid kregen, zoals op nummer 36 (1979). Een manier van zelfbouw in de traditie van de eeuwenoude Amsterdamse grachtenpanden. Het project Hoekwierde (1984) betekende de start van het Collectief Particulier Opdrachtgeverschap (CPO). Geheel volgens de tijdsgeest – het gezin werd steeds minder de norm – werd een collectieve woonvorm geïntroduceerd, met een mix aan sociale en vrije huur. En een bijpassende architectuur in

opzet en materiaalgebruik: hout en staal als alternatieve materialen.

Experimentele woningbouwprojecten

Almere ontwikkelde zich met experimentele woningbouwprojecten in de eerste decennia tot bouwlaboratorium. In de jaren tachtig vonden de meeste experimenten plaats. Een belangrijke aanzet hierin was de prijsvraag voor fantasievolle ontwerpen, als invulling van een lap grond die de jonge gemeente Almere als cadeau van de RIJP had gekregen. Iedereen kon zich inschrijven. De tijdelijke woningen hoefden niet te voldoen aan de geldende bouwvoorschriften. De Fantasie (1982) en het vervolg De Realiteit (1986) leverden onconventionele architectuur op. Hier werd de aanzet gegeven tot de typologische variatie die de woningbouw vanaf de late jaren tachtig zou kenmerken. Mensen van allerlei pluimage, waaronder jonge architecten die zouden uitgroeien tot grote bekendheden, ontwierpen voor zichzelf excentrieke woonhuizen die vanwege de vindingrijkheid in materiaalkeuze, constructie en vormgeving (inter)nationale bekendheid kregen. Almere zette zich landelijk als architectuurstad op de kaart.

De jaren tachtig staan ook bekend als de crisisjaren, met een ingestorte bouwmarkt en schraalheid in de architectuur. Het heeft gezorgd voor uniforme bouw. Een reactie hierop waren de vele experimenten en eclectische architectuur. Het was bovendien de overgangperiode van de idealistische jaren zeventig waarin een ideale leefgemeenschap werd nagestreefd, naar de liberale en commerciële jaren negentig en de toenemende individualisering van het wonen. Om het experiment en de diversiteit te stimuleren gaven de zogeheten BouwRai's een architectonische

kwaliteitsimpuls aan de woningbouwproductie. Deze buitenexposities kwamen tot stand in een samenwerking tussen de Nationale Woningraad, de Rai, woningbouwcorporaties, marktpartijen en architecten. De eerste editie in een reeks vond plaats in Muziekwijk (1990), met het thema “Thuis in de jaren negentig. Buitenexpositie over bouwen en wonen in de toekomst”. De architectuur weerspiegelde de sociaal-maatschappelijke en economische veranderingen in die tijd: ontwerpen zoals meergezinswoningen of met vrij indeelbare plattegronden, een grote variatie in kleurgebruik, vormen (cirkels en diagonalen), goedkope en duurzame materialen (aluminium, staal en kunststof) en bouwmethoden (montagebouw).

Hoekwierde. Centraal wonen. Hans Jan Dürr.

Polderblik. De Realiteit. Hans Jan Dürr.

Innovatie en duurzaamheid

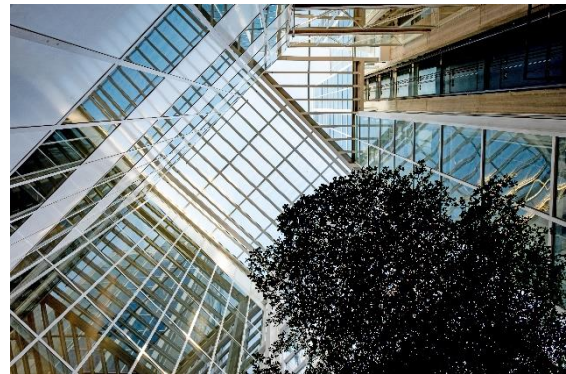
Ook elders in Almere zijn voorbeelden van innovatieve en hoogwaardige architectuur en stedelijk ontwerp te vinden. Door een continue

bouwproductie kon de stad telkens weer inspelen op nieuwe mogelijkheden en trends in de bouwwereld en de stedenbouw. Hiervoor kregen bekende ontwerpers het podium en fungeerde de stad als springplank voor aanstormende talenten. Sprekende voorbeelden hiervan zijn het Stadhuis, ontworpen door Cees Dam (1986) en het politiebureau in Haven (1985), het eerste ontwerp van de inmiddels wereldbepaalde Rem Koolhaas. Ook de gemeente bracht met nieuwe type voorzieningengebouwen kwalitatieve architectuur voort. Gemeentebestuurders zagen de scholenbouw als proeftuin en realiseerden gezondheidscentra als alternatief voor individuele huisartspraktijken. Representatief is in dit kader de Voetnoot (1987), naar ontwerp van Tjitte Tigchelaar, waar de bibliotheek en cultureel centrum onder één dak werden gebracht. Een noviteit op het winkelvlak waren de winkelpassages en het doe-het-zelf-centrum “Doe-Mere” (1988). Met dit onderscheidende winkelaanbod profileerde Almere zich als winkelstad. Om werkgelegenheid te creëren hebben bedrijventerreinen en kantoorgebouwen als De Beurs (1982) een plek gekregen in de gemeente. Op alle mogelijke manieren werd geprobeerd milieuvriendelijk te bouwen, bijvoorbeeld door goede isolatie en duurzame materialen. Ook maakte Almere al vroeg gebruik van een stadswarmtenet, waarbij de restwarmte van bedrijven kon worden gebruikt voor de energievoorziening van woningen. Almere toonde zich een vooruitstrevende stad met deze circulaire maatregelen *avant la lettre*, iets dat nog altijd actueel is.

Kunst

En *last but not least* is in Almere een collectie aan indrukwekkende, (inter)nationaal

bepaalde landschapskunst te vinden. Vanaf de start is er veel aandacht geweest voor de verfraaiing van het stadslandschap in de vorm van *Land Art*. Kunstenaars lieten zich inspireren door de omgeving, zoals Marinus Boezem deed voor de Groene Kathedraal (1987–1996).

Stadhuis. Roel Bakker.

Groene Kathedraal. Hans Jan Dürr.

Karakteristieken binnen dit thematische kader:

- De fysieke en mentale ruimte voor experiment, innovaties en nieuwe opvattingen over architectuur en stedenbouw.
- Een grote diversiteit aan, en keuzevrijheid in woonmilieus en woningtypen.

- Het streven naar een gedifferentieerde bevolkingssamenstelling.
- De eerste voorbeelden van zelfbouw: particulier en collectief opdrachtgeverschap.
- De experimentele woningbouwprojecten die Almere onconventionele architectuur, het predicaat “architectuurstad” en vernieuwing hebben gebracht.
- De vindingrijkheid in materiaalkeuze, constructie, bouwmethoden en vormgeving.
- De hoogwaardige ontwerpen van (inmiddels) bekende ontwerpers (architecten, stedenbouwkundigen en kunstenaars).
- Almere als podium en springplank voor ontwerptalent.
- De stedelijke overheid als bouwer en gebiedsontwikkelaar, met voorzieningengebouwen als resultaat van innovaties op het vlak van onderwijs, zorg en cultuur.
- De vooruitstrevendheid om milieuvriendelijk te bouwen.
- Het gevoel van vrijheid (“het kan in Almere”), in architectonisch ontwerp, maar ook op woongebied.

Zwaartepunt: ontwerp kwaliteit en identiteitswaarde

De fysieke en mentale ruimte voor experiment en de veelzijdigheid aan architectuur en woonmilieus lopen als een rode draad door de ontwikkeling van Almere, en heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de omgevingskwaliteit van de stad. Nog steeds ontnemen de stad en haar inwoners er hun identiteit aan. Bij de waardebepaling van

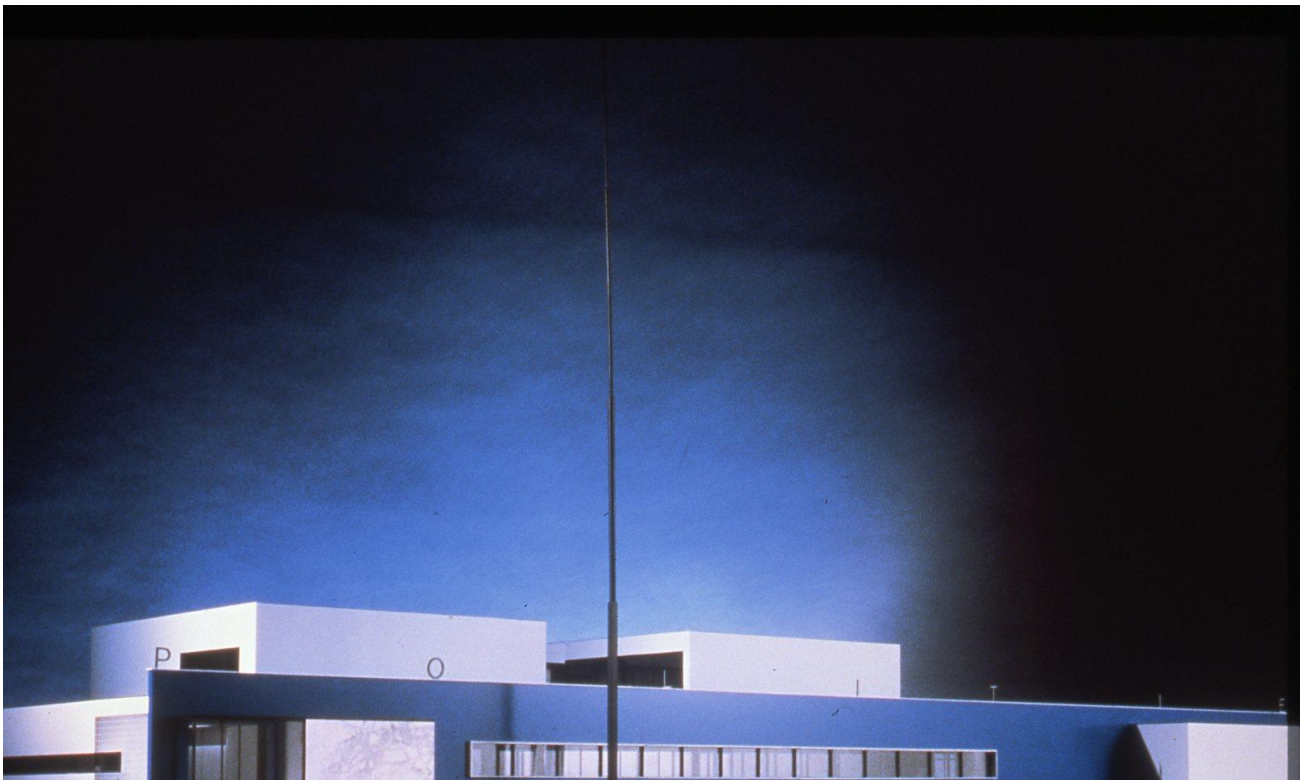
structuren en objecten ligt de focus op de architectuurhistorische waarde, evenals de identiteitswaarde die het tegenwoordig (nog altijd) vertegenwoordigd.

Experiment, ontwerp kwaliteit en diversiteit zijn enkele van de kernwaarden van Almere. Een belangrijke erfenis uit de Post 65 periode die de stad wil meegeven aan volgende generaties. “Experimenteren hoort bij Almere. Diversiteit in woonmilieus blijft alleen als je de kerngedachten achter het experiment bewust benoemt en in stand houdt.” Deze aanbeveling van een bewoner is wezenlijk: zonder kennis geen instandhouding. Wat behoort tot het “experimentele” erfgoed uit de Post 65 periode, en behouden dient te worden, dat staat nog niet vast. Bij het beantwoorden van de vraag of iets van architectuurhistorische waarde is, kan worden gekeken naar het belang voor de architectuurgeschiedenis, op de schaal van de gemeente of zelfs daarbuiten. Soms neemt een ontwerp een belangrijke plaats in het oeuvre van een architect in, zoals het politiebureau in het geval van Rem Koolhaas. Het kan gaan om een (destijds) vernieuwend ontwerp in vorm, constructie, materiaalgebruik of programmatische invulling. Een daarmee een bepaalde tijdsperiode representeren. Erfgoed is een baken in de stad waaraan de tijd is af te lezen. Het is goed om ervan bewust te zijn dat bij erfgoed, zeker dat uit de periode Post 65, esthetiek van ondergeschikt belang is. Mooi of lelijk is geen argument.

Als tegenhanger van de meer uniforme woningbouw die net als in veel andere steden tot stand is gekomen, is de bovengemiddelde veelzijdigheid in buurten en architectuur uniek voor “architectuurstad” Almere. Het geeft in de eerste decennia bijgedragen aan de identiteitsvorming van de stad in wording. Dit

is niet veranderd. Bepaalde plekken en gebouwen hebben niet te onderschatten identiteitswaarde in de huidige tijd. Dit geldt voor de stad als geheel. Experimentele architectuur geeft de stad haar bestaansrecht, en kan de Almeerder zich identificeren. Dit geldt uiteraard niet voor iedereen. “Er wordt hier anders gebouwd dan elders, de een vindt dat prachtig de ander juist niet. Gelukkig zijn we niet allemaal hetzelfde.” Ook heeft de vormenrijkdom in woningen een onderscheidende functie op de schaal van stadsdelen en buurten. “Je herkent buurten aan hun bouwstijl.”

De architectonische durf spreekt bewoners aan. Het kan zelfs de reden zijn geweest om Almere tot woonplaats te hebben verkozen. Ze hebben een persoonlijke verbinding met het experimentele, soms als zelfbouwers. Het roept ook associaties op van vrijheid, gezamenlijk de stad maken. Of van vroeger hutten bouwen, misschien wel de eerste vorm van zelfbouw in Almere. Het doet bewoners goed dat het experimentele en het ruimte scheppen voor zelfbouw en experiment altijd is gebleven in Almere. “Dat vind ik een belangrijk gegeven dat echt zo moet blijven.” Zoals iemand opmerkte “bij het bouwen van een stad(s gevoel) is niet alleen vorm belangrijk.” Het is een mentaliteit.

Politiebureau Almere Haven. 1982. OMA.

5 | Waarderingscriteria Almeers Post 65 erfgoed

We besluiten het onderzoek met de waarderingscriteria voor de waardering van het Almeers Post 65 erfgoed. Ze zijn opgedeeld in primaire en secundaire waarderingscriteria. Onder de primaire criteria vallen de objectieve historische waarden en de subjectieve actuele waarden. Gaafheid en zeldzaamheid zijn opgenomen als secundaire waarderingscriteria.

Primaire waarderingscriteria

I Cultuurhistorische waarden

Belang van het object, structuur of landschap

- als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaaleconomische en/of bestuurlijke/beleidsmatige en/of geestelijke ontwikkeling(en);
- als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke en/of historisch–ruimtelijke ontwikkeling;
- als bijzondere uitdrukking van (een) technische en/of typologische ontwikkeling(en);
- wegens innovatieve waarde of pionierskarakter;
- wegens bijzondere herinneringswaarde.

III Situationele en ensemblewaarden

Belang van het object, structuur of landschap

- als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en ruimtelijk–historisch van betekenis is;
- vanwege de bijzondere, beeldbepalende betekenis voor het aanzien van zijn omgeving, wijk, stad en eventueel regionaal/landelijk;
- vanwege de hoogwaardige kwaliteit in relatie met de ruimtelijke context;
- wegens de bijzondere situering/verkaveling/inrichting;
- wegens de bijzondere samenhang tussen samenstellende onderdelen (o.a. exterieur en interieur) en omgeving.

Zoals in voorgaand hoofdstuk is aangegeven, is het aan te bevelen om de thematische zwaartepunten mee nemen bij de waardering. De zwaartepunten geven verdieping aan de criteria.

Onderstaande waarderingscriteria worden aan de gemeenteraad van Almere voorgelegd.

II Architectuurhistorische, kunsthistorische en ruimtelijk–historische waarden

Belang van het object, structuur of landschap

- voor de geschiedenis van de architectuur, bouw(techniek), kunst, stedenbouw en/of tuin– en landschapsarchitectuur;
- vanwege het motief van de opdrachtgever;
- vanwege de ontwerpideologie;
- voor het oeuvre van een ontwerper;
- wegens de hoogwaardige ruimtelijke ontwerpqualiteiten;
- wegens het bijzondere gebruik van (bouw– of plant) materialen, elementen, kleur en/of details.

IV Identiteitswaarde

Het object, structuur of landschap

- bepaalt mede de identiteit van de stad;
- is van belang voor de identiteit van het gebied waarin het is gelegen of onderdeel van uitmaakt;
- fungeert als ruimtelijk herkenningspunt waaraan de geschiedenis van het gebied is af te lezen;
- is van bijzondere betekenis voor de stad en haar inwoners als onderdeel van het collectief geheugen en wordt beschouwd als lokale en/of eventueel regionale/nationale trots.
- draagt bij aan identiteitsvorming en een gevoel van saamhorigheid onder inwoners.
- bepaalt mede de identiteit van een organisatie en/of een lokale, en eventueel regionale/nationale gemeenschap;
- heeft een belangwekkende functie bij gebruiken, tradities, bezoeken of activiteiten van de gemeenschap;
- zou in geval van schade of verlies een gevoel van verlies of boosheid geven bij een gemeenschap, die waarde hecht aan het behoud.

V Belevingswaarde

Het object, structuur of landschap

- wordt vanwege de materiële en/of immateriële kwaliteiten in belangrijke mate gewaardeerd door een collectief aan inwoners, bezoekers en/of andere belanghebbenden;
- draagt in belangrijke mate bij aan het woon- en leefklimaat van de stad;
- is van belang door het gebruik voor recreatieve doeleinden en/of draagt bij aan de cultuur toeristische attractiviteit van de stad (cultuurtoerisme);
- ademt een bepaalde tijdsgeest of sfeer en spreekt bij een grote groep mensen tot de verbeelding. Dit kan een gevoel van nostalgie of tijdloosheid geven (tijdsapsule);
- het neemt een belangrijke plek in binnen de herinneringen en getuigenissen van een grote groep inwoners of belanghebbenden;
- geniet publieke bekendheid en wordt op grote schaal vastgelegd op foto's, in film of muziek. Het inspireert hedendaagse ontwerpers, de gebouwde omgeving of kunstenaars en heeft een plek in de literatuur of geschiedschrijving van of over de stad;

- draagt bij aan de ruimtelijke kwaliteit vanwege de uitzonderlijke visuele kwaliteiten of combinaties van schalen (groot en klein), vormen, materialen, texturen, kleuren, details, bewegingen, eenheid, proporties, etc.;
- geeft op macroschaal (bijvoorbeeld bewegend oogpunt) een scenografische beleving;
- roept een sterke, en breed gedragen zintuigelijke ervaring op, zoals geluid (horen), licht (zien), geur (ruiken), voelen, proeven. Het kan daarnaast verrassen (ontgoochelend werken);
- het geeft een beleving van de gelaagdheid van het erfgoed.

Secundaire waarderingscriteria

VI Gaafheid en herkenbaarheid

Het object, structuur of landschap is van belang

- wegens de visuele gaafheid en herkenbaarheid wat betreft de ontwerpgedachte, situering en/of vorm;

- wegens de visuele gaafheid van oorspronkelijke (bouw of plant)materialen, elementen, kleur en/of details;
- wegens de visuele gaafheid en herkenbaarheid van het gehele ensemble van de samenstellende onderdelen (gebouwonderdelen, groenaanleg e.d.);
- in relatie tot de structurele en/of visuele gaafheid van de stedelijke en/of landschappelijke omgeving;
- als nog goed herkenbare uitdrukking van de oorspronkelijke of een belangrijke historische functie.

VII Zeldzaamheid

Het object, structuur of landschap is van belang

- wegens absolute zeldzaamheid in architectuurhistorisch (waaronder typologisch en bouwtechnisch), kunsthistorisch en ruimtelijk-historische opzicht, binnen de gemeentelijke en eventueel regionale/landelijke context;
- wegens relatieve zeldzaamheid in relatie tot één of meer van de onder I t/m VI genoemde kwaliteiten.

6 | Conclusie

Gebruik dit document als verslag van het (participatief) onderzoek naar nieuwe waarderingscriteria voor Post 65 erfgoed, maar ook als handleiding voor het waarderen van Almeers erfgoed. Maak gebruik van de input die de inwoners van de stad hebben geleverd voor het verhaal van hun stad en wat zij daarbij als waardevol beschouwen.

De conclusies zijn als volgt:

- De basiscriteria van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed voldoen ook voor het Post 65 erfgoed en nemen we over. Dit zijn de cultuurhistorische waarden, architectuur- en kunsthistorische waarden, en situationele- en ensemblewaarden. Wel zijn de criteria herschreven, zodat deze toepasbaar zijn op het jonge erfgoed uit de periode 1965–1990. Ook zijn de voor Almere zo wezenlijke landschappelijke waarden, aan het gebouwde erfgoed toegevoegd.
- De waarderingscriteria “zeldzaamheid” en “gaafheid”, als onderdeel van de basisset aan criteria, blijven staan. Wel hebben deze een secundaire positie ten opzichte van de andere drie basiscriteria.
- De sociaal-maatschappelijke waarden hebben een plek gekregen in de set waarderingscriteria. We voegen de criteria “identiteitswaarde” en “belevingswaarde” toe als waarderingscriteria. Hiermee kan de actuele culturele en maatschappelijke meerwaarde van een object of plek worden getoetst. De “gebruikswaarde” is niet toegevoegd.
- Om de “identiteitswaarde” en “belevingswaarde” van context te voorzien zijn opgehaalde resultaten van het participatietraject geanalyseerd in hoofdstuk 3. Van deze resultaten kan gebruik gemaakt worden gedurende een waarderingstraject. Is dit ontoereikend, dan adviseren wij bij de waardering van een object, structuur of landschap gebruik te maken van het participatieplatform Stadsgesprekken.
- Gebruik hoofdstuk 4 als handvat voor het waarderen van het Almeers erfgoed. In dit hoofdstuk is het verhaal van Almere aan de hand van drie erfgoedthema’s opgesteld. Het potentieel Post 65 erfgoed van Almere dient een plek te hebben in minstens één van de drie thematische erfgoedkaders.
- Onderdeel van het verhaal van Almere zijn drie opsommingen aan karakteristieken per erfgoedthema. Aan deze karakteristieken kan het potentieel erfgoed van Almere worden getoetst. De inwoners van de stad hebben aangegeven welke karakteristieken ze als meest waardevol beschouwen. Dit heeft geholpen om per erfgoedthema het zwaartepunt te bepalen, waarop kan worden gestuurd bij de waardering.
- Gebruik de nieuw opgestelde waarderingscriteria voor het beoordelen van het potentiële Almeerse Post 65 erfgoed. Deze criteria zijn een meetlat om te bepalen of een object, structuur of landschap van erfgoedwaarde is voor de stad. Het is niet nodig voor het erfgoed om op alle criteria te scoren.

- Het erfgoed moet altijd in perspectief of context worden gezien en geplaatst.

Na afronding van dit onderzoek geven we ook graag adviezen mee voor andere gemeenten die de ambitie hebben nieuwe waarderingscriteria voor Post 65 erfgoed te ontwikkelen.

- Stel het verhaal van een stad of dorp op. Dit kan in samenwerking met de inwoners. Kennis van de tijdsperiode 1965–1990, de ontstaangeschiedenis van de eigen gemeente, en de karakteristieken die hieruit komen, zijn wezenlijk bij erfgoedwaardering. Het definiëren van thematische kaders en karakteristieken kunnen als handvat dienen bij het waarderen. Ook draagt het bij aan het creëren van draagvlak. Hoe jonger het erfgoed, hoe beter de onderbouwing dient te zijn waarom iets het predicaat erfgoed verdiend.
- Wees kritisch in welke criteria van toepassing zijn voor jouw stad of dorp. Elk erfgoed is anders, zeker het Post 65 erfgoed, waardoor de algemeen gehanteerde erfgoedcriteria aanpassing verdienen.
- Onderschat de kennis en expertise van de inwoner van een stad of dorp niet. Post 65 erfgoed vraagt om de stem van de inwoner. Geef deze stem een plek in de waardering van het erfgoed. Maak hier gebruik van door middel van een participatietraject.
- De ambitie alle inwoners te willen bereiken als doelgroep bij een participatietraject is onrealistisch. Niet alle inwoners hebben affiniteit met het onderwerp. Zet een participatietraject wel zo toegankelijk mogelijk op. In

bereikbaarheid, maar ook in taalgebruik.

- Zorg voor volledige transparantie tijdens een participatietraject. Neem inwoners serieus. Koppel ook altijd terug wat er met de opgehaalde informatie is gedaan.
- Ons werd geadviseerd om participatie te laten plaatsvinden via een fysieke methode. Dit was niet mogelijk door de Covid-19 pandemie. Wij konden voor dit onderzoek gebruik maken van Stadsgesprekken, een al bestaand (digitaal) participatieplatform vanuit de gemeente. Het platform is transparant en laagdrempelig.
- Wij stelden voornamelijk open vragen in het participatietraject. Dit zorgt voor verdieping en een bron van informatie. Onze ervaring leert dat dit waardevolle verhalen oplevert. Wel maakt dit het lastiger de resultaten te analyseren.
- Het toevoegen van sociaal-maatschappelijke waarderingscriteria, kan helpen om de actuele betekenis van een object of plek te bepalen. Het Post 65 erfgoed is niet altijd knuffelbaar en esthetiek speelt een ondergeschikte rol. Het kan daarentegen een belangrijke plek innemen in de identiteitsvorming van een gemeenschap, of als onmisbaar herkenningspunt fungeren.
- Sociaal-maatschappelijke waarden zijn nieuw en misschien lastig te meten door de subjectieve aard van de waarden. Dit mag geen belemmering zijn om de waarden te gebruiken. Het zijn de inwoners die de experts zijn bij het bepalen van de sociaal-maatschappelijke waarden. Ze krijgen

hierdoor een rol in het vaststellen van het erfgoed van hun gemeente, naast de rol van de erfgoedprofessional die verantwoordelijk is voor het waarderen met de andere objectieve ruimtelijk-historische waarden.

- Hanteer de waarderingscriteria niet als checklist, maar beschouw erfgoed in de specifieke context en perspectief.

7 | Literatuurlijst

Abrahamse, J.E. red. (2013). Ruige Gids Almere. Ruige Gids.

Afdeling Ruimte en Economie. (2019). Erfgoed van de toekomst. Erfgoedprogramma Flevoland. Provincie Flevoland.

Baalman, D. (2018). Nederland aan het eind van een millennium. Bouwen en ordenen 1965–2000. Erfgoedvereniging Bond Heemschut.

Bazelmans, J. (2013). Naar integratie en maatschappelijke verbreding in de waardestelling van erfgoed. Boekman 96, pp. 89–96.

Berg, J.J. e.a. (2007). Adolescent Almere: hoe een stad wordt gemaakt. Nai Uitgevers.

Berg, J.J. e.a. (2001). Peetvaders van Almere. interviews met bestuurders en ontwerpers. Casla.

Berkum, A. (2018). Iconen van Almere. Pharos uitgevers.

Bruns, E. (2019). Uitspraken over inspraak. Het Nederlandse inspraak- en participatiedebat in de periode 1959–1979. Universiteit Utrecht.

Bruns, E. Burgerparticipatie als onderdeel van de ontstaans- en gebruiksgeschiedenis van woonwijken uit de jaren '70. Universiteit Utrecht.

Diepen, R. (2007). Teun Koolhaas: polderperspectieven en Waterfronten. Casla, p/a Odis Architectuurcentrum.

Es, E. van. e.a. (2020). Post 65 gebedshuizen – Kerken, moskeeën, synagogen en tempels in Nederland 1966 – 2019. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

GemRedactie. (2012). Een toekomst voor groen. Handreiking voor de instandhouding van groene monumenten. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Groenendijk, P. e.a. (1998). Gids voor moderne architectuur. *Guide to modern architecture*. 010 Publishers.

Groenendijk, P. (2009). Het Circus Almere 1989–2007. ArchitectuurNL 05, pp. 12–14.

Hazelkamp, A. (2020). Zeewolde Zien, Eigenheid in architectuur, kunst en ruimte. Steunpunt voor Archeologie en jonge Monumenten in Flevoland.

Hooff, D. van. e.a. (1994). Langs moderne architectuur (1945–heden). Kosmos–Z&K Uitgevers.

Horlings, H. e.a. (2018). De groene horizon Vijftig jaar bouwen aan het landschap van de Flevopolder. Nai Uitgevers.

Howard, E. (1902). *Garden Cities of Tomorrow*. Andesite Press.

Immerseel, R. van. (2012). Richtlijnen tuinhistorisch onderzoek. Voor waardestellingen van groen erfgoed. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Jong, B. de. (2017). Omgaan met Post-'65 architectuur. Erfgoedvereniging Bond Heemschut i.s.m. Universiteit van Amsterdam.

Kersten, H. e.a. (2014). Nota Kleur aan Groen. Gemeente Almere.

Knibbe, M. e.a. (2020). Welstandnota 2018. Gemeente Almere.

Langedijk, A. e.a. (2011). Hulpmiddel bij de waardering van historische interieurs. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Linssen, M. e.a. (2019). Rapportage Verkenning Post 65. Nieuwe perspectieven tussen welvaart en weerstand. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Mens, E. H. M. (2019). Een architectuurhistorische waardestelling van naoorlogse woonwijken in Nederland: het voorbeeld van de Westelijke Tuinsteden in Amsterdam. Technische Universiteit Eindhoven.

Nationale Woningraad. (1990). Bouwen en wonen in de jaren negentig. Nationale Woningraad.

Nawijn, K.E. e.a. (1982). Ontwikkelingsplan voor het centrum van Almere. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Olbrechts, A. C. (2017). Kwaliteitsvol waarderingstraject. Basisnormen. FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

Peys, R. e.a. (1987). Flevoland, de 12e provincie. Terra.

Red. (2018). Bijlage Waarderingscriteria. Stappenplan Religieus Erfgoed. RKC, Provincie Antwerpen en Provincie Oost-Vlaanderen.

Red. (2018). Erfgoed in de dynamische stad. Verslag. Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond i.s.m. Amsterdam Erfgoed Overleg.

Red. Participatieladder voor waarden. FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

Red. (2017). Factsheet voor gemeenten. Immaterieel erfgoed. Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed. Nummer 1.

Rijkswaterstaat. (1988). Almere hoe het begon: achtergronden, herinneringen en feiten uit de eerste ontwikkelingsjaren van Almere. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Rijkswaterstaat. (1976). De buitenruimte van Almere. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Rijkswaterstaat. (1987). Informatiemap Buitenruimte Almere. Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Rijkswaterstaat, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders.

Rousseau, A. (2018). Erfgoed in een nieuw land. Een nieuwe koers voor erfgoedbeleid in Flevoland. Vitruvius. Nummer 45. pp. 4–7.

Schaepmeester, B. de, e.a (2015). Handboek. Verankeren van erfgoed in ruimtelijk beleid. Agentschap Onroerend Erfgoed. Vlaamse overheid.

Somer, K. (2020). Groei, verandering, differentiatie. Architectuur in Nederland 1965–1990. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Stassen, B. (2001). Bedacht en gebouwd : 25 jaar Almere Stad. Gemeente Almere.

Stassen, B. (2008). Het DNA van Almere. Casla.

Steenhuis, M. e.a. De geleefde stad (2020). Steenhuis Meurs.

Stenvert, R. e.a. (2006). Monumenten in Nederland. Flevoland. Waanders Uitgeverij.

Stichting Kleur Buiten. (1987). Almere–Stad : een stadsplanning in kleur. Stichting Kleur Buiten.

Team platform VOER. (2017). Kan alles erfgoed zijn? Een goed gesprek.

Ulijn, P. (2008). Ik woon in Almere De stad die geschiedenis maakt. Conserve.

Werff, J. van der (2021). Post 65'–erfgoed en waarderingsparticipatie. Een verkenning van de praktijk. Erfgoedvereniging Bond Heemschut

Wiesman, A. (2016). Pamflet 10 suggesties voor de nieuwe rol van de erfgoedprofessional. Platform VOER.

Bijlage

Optioneel puntensysteem

In de aanvraag voor de subsidie van de Provincie Flevoland was de intentie opgenomen om aan de waarderingscriteria een puntensysteem te koppelen. Op deze manier zijn per erfgoedthema aan de criteria punten verbonden. Deze punten bepalen of een object, structuur of landschap, bij het behalen van X aantal punten, de status van gemeentelijk monument of beschermd stadsgezicht krijgt toegewezen. Voorliggend onderzoek heeft echter uitgewezen dat waarderingscriteria niet als checklist gehanteerd dienen te worden, maar erfgoed beter in perspectief kan worden gezien. Zodoende zal de gemeente Almere niet met een puntensysteem werken. Maar omdat een puntensysteem onderdeel uitmaakt van de subsidieaanvraag voor de Provincie Flevoland leveren we desgevraagd een puntensysteem op. In de bijlage van dit document is een hypothetisch en optioneel puntensysteem bijgesloten. Dit kan als voorbeeld dienen voor andere gemeenten.

Voorliggend document wordt gebruikt als pilot bij het formuleren van een puntensysteem. Zoals terug te lezen in hoofdstuk 5 maakt de gemeente Almere gebruik van 5 primaire waarderingscriteria en 2 secundaire. Daarnaast heeft Almere drie erfgoedthema's met elk eigen zwaartepunten in de waardering.

Stap 1	Valt het object, structuur of landschap in de periode Post 65?	Ja? Ga naar volgende stap Nee? Stop de procedure.
Stap 2	Hoort het object, structuur of landschap binnen één van de drie erfgoedthema's van de stad?	Ja? Ga naar de volgende stap Nee? Stop de procedure.
Stap 3	Geef het object, structuur of landschap punten via onderstaande schema's. Er is per erfgoedthema een eigen schema.	Tel de punten bij elkaar op.
Stap 4	Het object, structuur of landschap is van hoge waarde voor de stad en haar inwoners: een uitkomst c.q. score van 14 tot en met 21 punten; Het object, structuur of landschap is van gemiddelde waarde voor de stad en haar inwoners: een uitkomst c.q. score van 8 tot en met 13 punten; Het object, structuur of landschap is van lage waarde voor de stad en haar inwoners: een uitkomst c.q. score van 0 tot en met 7 punten.	Per gemeente kan bepaald worden of bij hoge waarde een status wordt toegewezen. Dit kan een status van gemeentelijk monument zijn. Een gemiddelde waarde kan leiden tot de status van beeldbepalend/karakteristiek pand. Ook kan gewerkt worden met een hoge of gemiddelde ordewaardering. Bij een lage waarde wordt in de regel geen status toegekend.

Puntenschema erfgoedthema *pionierstijd van Almere*

Door de inwoners van Almere moet bij de waardering van het erfgoed van de stad bij het erfgoedthema *pionierstijd van Almere* de focus worden gelegd op de cultuurhistorische waarde en de actuele

identiteitswaarde. De waarden zeldzaamheid en gaafheid en herkenbaarheid worden als secundair gezien en krijgen dus de laagste score toegewezen.

	Maximale score
Cultuurhistorische waarden	5 punten
Architectuurhistorische, kunsthistorische en ruimtelijk–historische waarden	3 punten
Situationele en ensemblewaarden	3 punten
Identiteitswaarden	5 punten
Belevingswaarden	3 punten
Zeldzaamheid	1 punt
Gaafheid en herkenbaarheid	1 punt
Waardestelling gehele object, structuur of landschap	21 punten

Puntenschema erfgoedthema *het groenblauwe karakter*

Door de inwoners van Almere moet bij de waardering van het erfgoed van de stad bij het erfgoedthema *het groenblauwe raamwerk* de focus worden gelegd op de tuin– en landschapshistorische waarde en de actuele belevingswaarde. De waarden zeldzaamheid en gaafheid en herkenbaarheid worden als secundair gezien en krijgen dus de laagste score toegewezen.

	Maximale score
Cultuurhistorische waarden	3 punten
Architectuurhistorische, kunsthistorische en ruimtelijk–historische waarden	5 punten
Situationele en ensemblewaarden	3 punten
Identiteitswaarden	3 punten
Belevingswaarden	5 punten
Zeldzaamheid	1 punt
Gaafheid en herkenbaarheid	1 punt
Waardestelling gehele object, structuur of landschap	21 punten

42

Puntenschema erfgoedthema *experimentele ontwerpen*

Door de inwoners van Almere moet bij de waardering van het erfgoed van de stad bij het erfgoedthema *experimentele ontwerpen* de focus worden gelegd op de architectuurhistorische, kunsthistorische en ruimtelijk–historische waarden en de actuele identiteitswaarde. De waarden zeldzaamheid en gaafheid en herkenbaarheid worden als secundair gezien en krijgen dus de laagste score toegewezen.

	Maximale score
Cultuurhistorische waarden	3 punten
Architectuurhistorische, kunsthistorische en ruimtelijk–historische waarden	5 punten
Situationele en ensemblewaarden	3 punten
Identiteitswaarden	5 punten
Belevingswaarden	3 punten
Zeldzaamheid	1 punt
Gaafheid en herkenbaarheid	1 punt
Waardestelling gehele object, structuur of landschap	21 punten

Het advies is om geen gebruik te maken van bovenstaand puntensysteem. Dit omdat elk object, structuur of landschap in perspectief moet worden bekeken en beoordeeld. Ook is elk object, structuur

of landschap uniek en vraagt het om een eigen zorgvuldige afweging waarin ruimte is voor maatwerk. Waarderingscriteria zijn geen checklist en moeten ook niet op die manier gebruikt worden. Zo kan het zijn dat een object, structuur of landschap laag scoort omdat het niet tot zijn recht komt in het puntensysteem. Een gebouw kan bijvoorbeeld enorm van waarde zijn voor de identiteit van de stad, maar niet van architectuurhistorische – of situationele waarde zijn. Dit zou het gebouw laag doen scoren volgens het puntensysteem, terwijl het misschien wel als één van de waardevolste gebouwen van de stad wordt gezien en ervaren. Erfgoedzorg is maatwerk.